

Lagrådsremiss

Mer ändamålsenliga bestämmelser om rättsliga biträden

Regeringen överlämnar denna remiss till Lagrådet.

Stockholm den 30 november 2017

Morgan Johansson

Anneli Skoglund
(Justitiedepartementet)

Lagrådsremissens huvudsakliga innehåll

Regeringen lämnar förslag som syftar till ett mer effektivt och ändamålsenligt utnyttjande av resurserna när det gäller rättsliga biträden. Stödet till målsäganden förbättras genom skärpta kompetenskrav för målsägandebiträden och krav på rättens tillstånd för att ett sådant biträde ska få sätta någon annan i sitt ställe.

Behovet av målsägandebiträde i hovrätten har minskat på grund av reformen En modernare rättegång. Reformen har lett till att målsäganden sällan deltar personligen i huvudförhandlingen i hovrätten och att den funktion målsägandebiträdet kan fylla i hovrätten många gånger är begränsad. Målsägandebiträdets förordnande föreslås därför gälla till dess att tiden för att överklaga tingsrättens dom har löpt ut. Ett målsägandebiträde ska dock kunna förordnas i hovrätten om det finns behov av det.

Dömda i brottmål får en viss ökad ersättningsskyldighet till staten för kostnader och det föreslås uttryckliga regler om när man ska få byta offentlig försvarare.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2018.

Innehållsförteckning

1	Beslut	4
2	Lagtext	5
2.1	Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken	5
2.2	Förslag till lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken	9
2.3	Förslag till lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebiträde	11
3	Ärendet och dess beredning	14
4	Rätten till målsägandebiträde	15
5	Bättre stöd till målsäganden	17
5.1	Skärpta kompetenskrav för målsägandebiträden	17
5.2	Rättens tillstånd ska krävas för att målsägandebiträdet ska få sätta någon annan i sitt ställe	22
6	Målsägandebiträde i högre rätt	24
7	Ökad ersättningsskyldighet till staten för dömda i brottmål	30
7.1	Ersättningsskyldighet för salivprov	30
7.2	Ersättningsskyldighet för kostnader för försvarare vid undanröjande av påföljd	32
8	Byte av offentlig försvarare	33
9	Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser	37
10	Konsekvenser	38
11	Författningskommentar	41
11.1	Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken	41
11.2	Förslaget till lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken	44
11.3	Förslaget till lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebiträde	46
Bilaga 1	Sammanfattning av betänkandet Brottmålsprocessen (SOU 2013:17)	51
Bilaga 2	Betänkandets lagförslag	52
Bilaga 3	Förteckning över remissinstanserna	54
Bilaga 4	Sammanfattning av departementspromemorian Brottmålsprocessen – en konsekvensanalys (Ds 2015:4)	55
Bilaga 5	Förteckning över remissinstanserna	56
Bilaga 6	Sammanfattning av betänkandet Rättvisans pris (SOU 2014:86)	57

Bilaga 7	Betänkandets lagförslag.....	64
Bilaga 8	Förteckning över remissinstanserna	76
Bilaga 9	Sammanfattning av betänkandet Ett starkare skydd för den sexuella integriteten (SOU 2016:60).....	77
Bilaga 10	Betänkandets lagförslag.....	78
Bilaga 11	Förteckning över remissinstanserna	79

1 Beslut

Regeringen har beslutat att inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken,
3. lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebiträde.

2 Lagtext

Regeringen har följande förslag till lagtext.

2.1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Häri genom föreskrivs att 21 kap. 6 §, 31 kap. 1 §, 48 kap. 2 § och 49 kap. 5 § rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

21 kap.

6 §¹

Ett förordnande av offentlig försvarare får återkallas av rätten, om behovet av offentlig försvarare upphör eller något annat giltigt skäl för återkallelse föreligger. Utser den misstänkte själv annan försvarare, skall förordnandet återkallas, om det inte skulle uppstå synnerlig olägenhet.

En offentlig försvarare får entledigas av rätten om behovet av offentlig försvarare upphör eller om det finns något annat skäl för det. Om den misstänkte utser en annan försvarare, ska den offentliga försvararen entledigas om det inte skulle medföra synnerlig olägenhet.

Ett byte av offentlig försvarare får beslutas av rätten, om det finns särskilda skäl. Om en offentlig försvarare har bytts ut en gång, får ett nytt byte ske bara om det finns synnerliga skäl.

En offentlig försvarare får inte utan rättens *medgivande* sätta någon annan i sitt ställe.

En offentlig försvarare får inte utan rättens *tillstånd* sätta någon annan i sitt ställe.

31 kap.

1 §²

Om den tilltalade döms för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för det som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för kostnaden för *blodprovstagning, blodundersökning, urinprovstagning och urinundersök-*

Om den tilltalade döms för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för det som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för kostnaden för *provtagning och analys av blod, urin och saliv* som avser honom eller henne och

¹ Senaste lydelse 1983:920.

² Senaste lydelse 2013:663.

ning som avser honom eller henne och som har gjorts för utredning om brottet. som har gjorts för att utreda brottet.

Ersättningsskyldigheten omfattar dock inte kostnader som inte skäligen varit motiverade för utredningen, eller kostnader som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans eller hennes ombud eller försvarare som utsetts av honom eller henne. Ersättningsskyldigheten omfattar inte heller det som betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade.

Den tilltalade är inte i annat fall än som avses i 4 § första stycket skyldig att betala mera av kostnaden för försvararen än vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälpen enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Det som sägs i den lagen om kostnad för rättshjälpsbiträde gäller i stället kostnad för offentlig försvarare.

Det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned eller efterges, om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att ersätta understiger en viss gräns som regeringen fastställt, ska han eller hon inte vara ersättningsskyldig.

48 kap.

2 §³

Strafföreläggande enligt detta kapitel innebär att den misstänkte till godkännande omedelbart eller inom viss tid föreläggs ett bötesstraff efter vad åklagaren anser att brottet bör föranleda. Under förutsättningar som anges i 4 § andra stycket får strafföreläggande avse villkorlig dom eller sådan påföljd i förening med böter. Av 5 a § framgår att ett strafföreläggande också får omfatta ett enskilt anspråk som avser betalningsskyld-

Strafföreläggande enligt detta kapitel innebär att den misstänkte föreläggs ett bötesstraff, efter vad åklagaren anser att brottet bör föranleda, som den misstänkte får godkänna omedelbart eller inom en viss tid. Under de förutsättningar som anges i 4 § andra stycket får strafföreläggande avse villkorlig dom eller en sådan påföljd i förening med böter. Av 5 a § framgår att ett strafföreläggande också får omfatta ett

³ Senaste lydelse 2010:575.

dighet.

Föreläggande av ordningsbot enligt detta kapitel innebär att den misstänkte *till godkännande* omedelbart eller inom viss tid *föreläggs ett bötesstraff efter vad som bestämts enligt 14 §.*

Är brott förenat med egendoms förverkande, annan sådan särskild rättsverkan eller särskild rättsverkan i form av avgift enligt lagen (1994:419) om brottsofferfond, ska också *denna föreläggas den misstänkte till godkännande.* Detsamma gäller kostnad för *blodprovstagning, blodundersökning, urinprovstagning och urinundersökning* som avser den misstänkte och som har gjorts för *utredning* om brottet. I fråga om sådan kostnad tillämpas bestämmelserna om särskild rättsverkan.

Är brott förenat med företagsbot ska också *denna* genom strafföreläggande föreläggas den misstänkte *till godkännande.*

enskilt anspråk som avser betalningsskyldighet.

Föreläggande av ordningsbot enligt detta kapitel innebär att den misstänkte föreläggs ett bötesstraff, efter vad som bestämts enligt 14 §, *som han eller hon får godkänna omedelbart eller inom en viss tid.*

Om ett brott är förenat med egendoms förverkande, annan sådan särskild rättsverkan eller särskild rättsverkan i form av avgift enligt lagen (1994:419) om brottsofferfond, ska också en sådan särskild rättsverkan omfattas av ett strafföreläggande. Detsamma gäller kostnad för *provtagning och analys av blod, urin och saliv* som avser den misstänkte och som har gjorts för *att utreda* brottet. I fråga om sådan kostnad tillämpas bestämmelserna om särskild rättsverkan.

Om ett brott är förenat med företagsbot ska boten också föreläggas genom strafföreläggande som den misstänkte får godkänna.

49 kap. 5 §⁴

En tingsrätts beslut får överklagas särskilt, om tingsrätten i beslutet

1. avvisat ett ombud, ett biträde eller en försvarare eller ogillat ett yrkande om detta,

2. ogillat ett yrkande av tredje man att få delta i rättegången som intervinient eller målsägande eller prövat fråga enligt 13 kap. 7 § om övertagande av ett käromål,

3. förelagt en part eller någon annan att lägga fram skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning eller vid prövning enligt 3 kap. 3 § andra stycket 4 eller 5 tryckfrihetsförordningen eller 2 kap. 3 § andra stycket 4 eller 5 yttrandefrihetsgrundlagen funnit det vara av synnerlig vikt att en uppgift som avses där lämnas vid vittnesförhör eller förhör med en part under sanningsförsäkran,

4. prövat en fråga om utdömande av förelagt vite eller häkte eller om ansvar för förseelse i rättegången eller om skyldighet för någon att ersätta rättegångskostnad,

⁴ Senaste lydelse 1998:601.

5. prövat en fråga om ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller enskild part eller om ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller någon annan,

6. prövat en fråga i tvistemål om kvarstad eller annan åtgärd enligt 15 kap. eller i brottmål om häktning, tillstånd till restriktioner enligt 24 kap. 5 a §, en åtgärd som avses i 25–28 kap. eller omhändertagande enligt 28 kap. brottsbalken,

7. avslagit en begäran om biträde eller försvarare eller *till sådant uppdrag* utsett någon annan än parten föreslagit,

7. avslagit en begäran om biträde eller försvarare, *avslagit en begäran om byte av biträde eller försvarare* eller utsett någon annan än *den* parten föreslagit *till ett sådant uppdrag*,

8. prövat en fråga som gäller rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619) i annat fall än som avses i 5 eller 7,

9. avslagit en begäran om att ersättning till vittne som åberopats av en enskild part *skall utgå* av allmänna medel enligt 36 kap. 24 § andra stycket eller

9. avslagit en begäran om att ersättning till vittne som åberopats av en enskild part *ska betalas* av allmänna medel enligt 36 kap. 24 § andra stycket, eller

10. prövat en fråga enligt 33 kap. brottsbalken om avräkning av tiden för vissa frihetsberövanden.

---

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2018.

2. För salivprov som har tagits före ikraftträdandet gäller 31 kap. 1 § och 48 kap. 2 § i den äldre lydelsen.

2.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken

Häri genom föreskrivs att 19 § lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

19 §⁵

Har någon genom dom, som får verkställas, trots att den inte äger laga kraft, dömts till straff eller annan påföljd för brott och är han eller hon för sådan verkställighet intagen i kriminalvårdsanstalt eller i särskilt ungdomshem med stöd av 32 kap. 5 § brottsbalken, skall han eller hon vid fullföljd av talan i målet anses som häktad för brottet. Detsamma gäller i fråga om den som är omhändertagen enligt 28 kap. 11 § brottsbalken.

Vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet angående brottmål skall, om inte annat är föreskrivet, i tillämpliga delar gälla, då mot någon, som blivit dömd för brott, inleds förfarande, som avser undanröjande av påföljd och ådömande av annan påföljd för brott eller som avser annan åtgärd i fråga om ådömd påföljd; är han eller hon för verkställighet av påföljd intagen i anstalt eller särskilt ungdomshem som avses i första stycket, skall han eller hon anses som häktad för brottet. Har offentlig försvarare förordnats för den dömd, skall ersättning till försvararen alltid betalas av staten.

En person som har dömts till straff eller någon annan påföljd för brott genom en dom som får verkställas trots att den inte har fått laga kraft, och som är intagen i kriminalvårdsanstalt eller i särskilt ungdomshem med stöd av 32 kap. 5 § brottsbalken för att påföljden ska verkställas, ska vid överklagande av domen anses som häktad för brottet. Detsamma gäller den som är omhändertagen enligt 28 kap. 11 § brottsbalken.

Det som i rättegångsbalken föreskrivs för brottmål ska gälla även vid förfarande om undanröjande av påföljd och utdömande av annan påföljd för brott eller om någon annan åtgärd i fråga om utdömd påföljd, om inget annat är föreskrivet. Om den dömd är intagen i anstalt eller i särskilt ungdomshem som avses i första stycket, för att påföljden ska verkställas, ska han eller hon anses som häktad för brottet.

Om en offentlig försvarare har förordnats för den dömd i mål om undanröjande av påföljd enligt 27 kap. 6 § eller 28 kap. 8 § brottsbalken, ska 31 kap. rätte-

⁵ Senaste lydelse 2006:893.

gångsbalken om ersättningskyldighet för den tilltalade tillämpas. I övriga mål om undanröjande av påföljd eller någon annan åtgärd i fråga om utdömd påföljd ska ersättning till försvararen alltid betalas av staten.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2018.
  2. Om en offentlig försvarare har förordnats före ikraftträdandet gäller 19 § i den äldre lydelsen.

2.3 Förslag till lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebitråde

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1988:609) om målsägandebitråde

dels att 1, 3 och 4 §§ ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas en ny paragraf, 1 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §¹

När en förundersökning har inletts eller återupptagits ska ett särskilt biträde för målsäganden (målsägandebitråde) förordnas i mål om

1. brott enligt 6 kap. brottsbalken, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde,

2. brott enligt 3 eller 4 kap. brottsbalken, på vilket fängelse kan följa, eller enligt 8 kap. 5 eller 6 § brottsbalken eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott, om det med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkte eller andra omständigheter kan antas att målsäganden har behov av sådant biträde,

3. annat brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av sådant biträde.

Målsägandebitråde får förordnas i högre rätt, om åklagaren eller den tilltalade har överklagat domen i ansvarsdelen.

1. brott enligt 6 kap. brottsbalken, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av *ett* sådant biträde,

2. brott enligt 3 eller 4 kap. brottsbalken, på vilket fängelse kan följa, eller enligt 8 kap. 5 eller 6 § brottsbalken eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott, om det med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkte eller andra omständigheter kan antas att målsäganden har behov av *ett* sådant biträde,

3. annat brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av *ett* sådant biträde.

1 a §

Ett målsägandebitrådes förordnande gäller till dess att tiden för att överklaga domen i målet har löpt ut, om inte förordnandet dessförinnan har upphört eller något annat följer av 3 § andra

¹ Senaste lydelse 2012:660.

stycket.

Om åklagaren eller den tilltalade har överklagat domen i ansvarsdelen, ska ett målsägandebitråde förordnas i högre rätt under de förutsättningar som anges i 1 §. Vid bedömningen av om målsäganden har behov av ett målsägandebitråde i högre rätt ska det även beaktas

- 1. om målsäganden ska höras,*
- 2. vad som ska prövas i fråga om enskilt anspråk, och*
- 3. om det finns något annat särskilt skäl.*

3 §²

Målsägandebiträdet *skall* ta till vara målsägandens intressen i målet samt lämna stöd och hjälp till målsäganden.

Målsägandebiträdet *skall* bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet, om detta inte görs av åklagaren. Målsägandebiträdets uppgift kvarstår även om talan avskilts enligt 22 kap. 5 § rättegångsbalken för att handläggas som särskilt mål enligt reglerna för tvistemål, såvida inte målet handläggs enligt 1 kap. 3 d § rättegångsbalken. Målsägandebiträdets uppgift kvarstår också om *tingsrättens dom* överklagas endast i fråga om enskilt anspråk.

Målsägandebiträdet *ska* ta till vara målsägandens intressen i målet samt lämna stöd och hjälp till målsäganden.

Målsägandebiträdet *ska* bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet, om detta inte görs av åklagaren. Målsägandebiträdets uppgift kvarstår även om talan avskilts enligt 22 kap. 5 § rättegångsbalken för att handläggas som *ett* särskilt mål enligt reglerna för tvistemål, såvida inte målet handläggs enligt 1 kap. 3 d § rättegångsbalken. Målsägandebiträdets uppgift kvarstår också om *domen* överklagas endast i fråga om enskilt anspråk.

4 §³

Målsägandebitråde förordnas på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det. *Vid förordnandet tillämpas 26 § första stycket rättshjälpslagen.*

Ett målsägandebitråde förordnas på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det. Till målsägandebitråde ska förordnas en advokat, en biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan person som har avlagt de kunskapsprov som krävs

² Senaste lydelse 1994:59.

³ Senaste lydelse 1996:1644.

för behörighet till domaranställning. Endast den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter och även i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget får förordnas. Om målsäganden har föreslagit någon som är behörig, ska denne förordnas om det inte finns särskilda skäl mot det.

I fråga om byte av målsägandebitråde och rätt för sådant bitråde att sätta någon annan i sitt ställe tillämpas 26 § andra och tredje styckena rättsjälpslagen.

Målsägandebiträdet *skall* entledigas, om det är påkallat med hänsyn till förhållandena i målet eller om det annars finns skäl för det.

I övrigt tillämpas i fråga om målsägandebitråde rättegångsbalkens regler om rättegångsbitråde.

Ett byte av målsägandebitråde får beslutas av rätten, om det finns särskilda skäl. Om ett målsägandebitråde har bytts ut en gång, får ett nytt byte ske bara om det finns synnerliga skäl. Ett målsägandebitråde får inte utan rättens tillstånd sätta någon annan i sitt ställe.

Målsägandebiträdet *ska* entledigas, om det är påkallat med hänsyn till förhållandena i målet eller om det annars finns skäl för det.

---

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2018.

2. Bestämmelserna i den nya 1 a § första stycket tillämpas inte om ett målsägandebitråde har förordnats före ikraftträdandet.

3 Ärendet och dess beredning

Regeringen gav i juli 2010 en särskild utredare i uppdrag att göra en översyn av brottmålsprocessen i syfte att överväga åtgärder för att skapa ett mer ändamålsenligt brottmålsförfarande (dir. 2010:78). Utredningen, som antog namnet Straffprocessutredningen, överlämnade i mars 2013 betänkandet Brottmålsprocessen (SOU 2013:17). En sammanfattning av betänkandet i relevanta delar finns i *bilaga 1*. Lagförslagen i betänkandet finns, i relevanta delar, i *bilaga 2*. Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 3*. En sammanställning av remissyttrandena finns tillgänglig i Justitiedepartementet (Ju2013/02761/DOM).

Chefen för Justitiedepartementet gav i december 2013 en utredare i uppdrag att ta fram det ytterligare underlag angående de praktiska, organisatoriska och ekonomiska konsekvenserna som behövs för ett ställningstagande till om vissa av förslagen i betänkandet Brottmålsprocessen bör genomföras. Uppdraget redovisades i departementspromemorian Brottmålsprocessen – en konsekvensanalys (Ds 2015:4) i januari 2015. En sammanfattning av promemorian i relevanta delar finns i *bilaga 4*. Promemorian har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 5*. En sammanställning av remissyttrandena finns tillgänglig i Justitiedepartementet (Ju2015/01142/DOM).

I lagrådsremissen behandlar regeringen det förslag som utredningen och promemorian lämnar om målsägandebiträde i högre rätt.

Vissa av Straffprocessutredningens andra förslag har redan lett till lagstiftning, se propositionen Åtgärder för att hantera stora brottmål och inställda förhandlingar (prop. 2013/14:170, bet. 2013/14:JuU29, rskr. 2013/14:254). Övriga delar av betänkandet och promemorian bereds vidare i Regeringskansliet.

Regeringen gav i januari 2013 en särskild utredare i uppdrag att göra en samlad översyn av utgifterna som finansieras genom anslaget 1:12 Rättsliga biträden m.m. (dir. 2013:12). Utredningen, som antog namnet Biträdeskostnadsutredningen, överlämnade i december 2014 betänkandet Rättvisans pris (SOU 2014:86). En sammanfattning av betänkandet finns i *bilaga 6*. Lagförslagen i betänkandet finns i *bilaga 7*. Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 8*. En sammanställning av remissyttrandena finns tillgänglig i Justitiedepartementet (Ju2014/07838/DOM).

I lagrådsremissen behandlar regeringen de förslag som utredningen lämnar om begränsningar för målsägandebiträdet att sätta någon annan i sitt ställe, målsägandebiträde i högre rätt, ersättningsskyldighet för salivprov, ersättningsskyldighet vid undanröjande av påföljd och byte av offentlig försvarare. Regeringen avser inte att gå vidare med utredningens övriga förslag.

Regeringen gav i augusti 2014 en särskild utredare i uppdrag att bl.a. göra en översyn av våldtäktsbrottet (dir. 2014:123). Enligt tilläggsdirektiv i november 2014 ombildades utredningen till en parlamentariskt sammansatt kommitté (dir. 2014:144) och genom tilläggsdirektiv i januari 2015 (dir. 2015:5) fick kommittén i uppdrag att även överväga

om åtgärder kan vidtas för att förbättra rutinerna när det gäller förordnande av målsägandebitråde. Kommittén, som antog namnet 2014 års sexualbrottskommitté, överlämnade i oktober 2016 betänkandet Ett starkare skydd för den sexuella integriteten (SOU 2016:60). En sammanfattning av betänkandet i relevanta delar finns i *bilaga 9*. Lagförslagen i betänkandet finns, i relevanta delar, i *bilaga 10*. Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 11*. Remissyttrandena finns tillgängliga i Justitiedepartementet (Ju2016/06811/L5).

I lagrådsremissen behandlar regeringen de förslag som utredningen lämnar om skärpta kompetenskrav för målsägandebiträden och begränsningar för målsägandebiträdet att sätta någon annan i sitt ställe. Övriga delar av betänkandet bereds vidare i Regeringskansliet.

Regeringen gav i februari 2005 en särskild utredare i uppdrag att göra en översyn av lagen (1988:609) om målsägandebitråde (dir. 2005:19). Utredningen, som antog namnet Utredningen om målsägandebitråde, överlämnade i januari 2007 betänkandet Målsägandebiträdet – ett aktivt stöd i rättsprocessen (SOU 2007:6). Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna och remissyttrandena finns tillgängliga i Justitiedepartementet (Ju2007/01311/DOM).

I betänkandet lämnas bl.a. förslag om kompetenskrav för målsägandebiträden och begränsningar för målsägandebiträdet att sätta någon annan i sitt ställe. Dessa frågor behandlas i avsnitt 5.1 och 5.2 i denna lagrådsremiss. Regeringen avser inte att gå vidare med utredningens övriga förslag.

Regeringen gav i april 2012 en nationell samordnare i uppdrag att åstadkomma en kraftsamling för att motverka våld i nära relationer (dir. 2012:38). Nationella samordnaren mot våld i nära relationer överlämnade i juni 2014 betänkandet Våld i nära relationer – en folkhälsofråga (SOU 2014:49). Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna och en sammanställning av remissyttrandena finns tillgängliga i Justitiedepartementet (Ju2014/04445/KRIM).

I betänkandet lämnas bl.a. förslag om kompetenskrav för målsägandebiträden och begränsningar för målsägandebiträdet att sätta någon annan i sitt ställe. Dessa frågor behandlas i avsnitt 5.1 och 5.2 i denna lagrådsremiss. Regeringen har genomfört eller på annat sätt tagit om hand närmare 30 av de 52 förslagen i betänkandet. Regeringen avser inte att gå vidare med Nationella samordnarens övriga förslag.

4 Rätten till målsägandebitråde

En målsägande har i vissa fall rätt att få ett särskilt målsägandebitråde förordnat för sig. Förutsättningarna för ett sådant förordnande framgår av lagen (1988:609) om målsägandebitråde. Ett målsägandebitråde förordnas av rätten (7 §). Möjligheten att få ett målsägandebitråde gäller både en målsägande som är part och en målsägande som bara ska höras i målet. Målsägandebiträdets uppgifter är att ta till vara målsägandens intressen i målet och lämna stöd och hjälp till målsäganden. Målsägande-

biträdet ska även bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk om det inte görs av åklagaren (3 §). Om målsäganden biträder åtalet hjälper målsägandebiträdet till även i det hänseendet.

Den närmare regleringen av rätten till målsägandebiträde finns i 1 § första stycket och har en konstruktion som anger förutsättningarna för att få ett målsägandebiträde med utgångspunkt i olika brottstyper.

Den första punkten i 1 § första stycket gäller mål om sexualbrott enligt 6 kap. brottsbalken. Målsägandebiträde ska förordnas om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av ett sådant biträde. Det råder alltså en stark presumtion för förordnande av målsägandebiträde vid dessa brott.

Enligt den andra punkten i 1 § första stycket kan ett målsägandebiträde förordnas i mål om brott enligt 3 eller 4 kap. i brottsbalken, alltså för målsägande som har utsatts för brott mot liv och hälsa eller frihet och frid. I dessa fall krävs det att det med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkte eller andra omständigheter kan antas att målsäganden har behov av ett sådant biträde. Detsamma gäller i mål om brott enligt 8 kap. 5 eller 6 § brottsbalken, dvs. rån eller grovt rån.

Enligt den tredje punkten i 1 § första stycket kan ett målsägandebiträde förordnas i mål om annat brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och andra omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av ett sådant biträde.

Ett målsägandebiträde kan förordnas så snart en förundersökning har inletts. Ett sådant biträde kan också förordnas vid återupptaganden av en förundersökning (1 § första stycket). Ett målsägandebiträde får inte förordnas sedan åklagaren har beslutat att allmänt åtal inte ska väckas eller att sådant åtal ska läggas ned (2 §). Ett målsägandebiträde får också förordnas i högre rätt om åklagaren eller den tilltalade har överklagat domen i ansvarsdelen (1 § andra stycket).

Ett målsägandebiträde ska entledigas om det är påkallat med hänsyn till förhållandena i målet eller om det annars finns skäl för det (4 § tredje stycket). Ett exempel kan vara om förundersökningen eller åtalet rörande det brott som föranlett förordnandet läggs ned. I övrigt gäller uppdraget till dess handläggningen av målet avslutas (prop. 1987/88:107 s. 39).

Målsägandebiträdets uppgifter kvarstår om ett enskilt anspråk har avskilts från brottmålet för att handläggas som ett tvistemål, förutom om det är fråga om ett mål om mindre värden som handläggs enligt 1 kap. 3 d § rättegångsbalken. Målsägandebiträdets uppgifter kvarstår även om endast det enskilda anspråket har överklagats. Om endast målsäganden har överklagat domen i ansvarsdelen är målsägandebiträdet emellertid inte behörigt att biträda målsäganden i den delen (NJA 1999 s. 781).

Den som förordnas till målsägandebiträde ska vara advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå. Även någon annan kan förordnas, om han eller hon bedöms lämplig för uppdraget. Vidare gäller att den som målsäganden själv har föreslagit ska förordnas om personen är lämplig och det inte finns särskilda skäl mot det (4 § första stycket lagen [1988:609] om målsägandebiträde som hänvisar till 26 § första stycket rättshjälpslagen [1996:1619]).

5 Bättre stöd till målsäganden

5.1 Skärpta kompetenskrav för målsägandebiträden

Regeringens förslag: Till målsägandebitråde ska få förordnas en advokat, en biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan person som har avlagt de kunskapsprov som krävs för behörighet till domaranställning. Endast den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter och även i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget ska få förordnas. Om målsäganden har föreslagit någon som är behörig ska denna person förordnas om det inte finns särskilda skäl mot det.

Regeringens bedömning: Det bör inte införas ett krav på särskild lämplighet på grund av det tilltänkta målsägandebiträdets personliga egenskaper.

2014 års sexualbrottskommittés förslag överensstämmer delvis med regeringens. Kommitténs förslag innebär att personer som inte är jurister även fortsättningsvis ska kunna förordnas till målsägandebitråde. Vidare föreslår kommittén att det utöver krav på särskild lämplighet på grund av kunskaper och erfarenheter också införs ett krav på lämplighet på grund av personliga egenskaper. Kommittén lämnar inte något lagförslag när det gäller vem som ska utses till målsägandebitråde om målsäganden själv har föreslagit en viss person.

Remissinstanserna: Majoriteten av remissinstanserna tillstyrker eller har ingen invändning mot förslagen. Bland dessa finns *Riksdagens ombudsmän, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Stockholms tingsrätt, Jönköpings tingsrätt, Umeå tingsrätt, Domstolsverket, Brottsoffermyndigheten, Uppsala universitet, Göteborgs universitet, Stockholms universitet, Sveriges advokatsamfund, Amnesty, Brottsofferjouren, ECPAT, Fatta, Fatta Man, Föreningen Tillsammans, Kvinnofronten, RFSL, RFSU, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Stödcentrum Humlegården, Svenska kyrkan, Unizon* och *Judex*.

Svea hovrätt framför att det kan övervägas att ställa ännu högre krav på målsägandebiträden och att det i första hand ska vara advokater eller biträdande jurister på advokatbyrå som bör komma i fråga för sådana uppdrag. Endast om det finns särskilda skäl bör någon annan jurist kunna förordnas. *Stockholms tingsrätt* anför att det kan övervägas om det bör framgå av lagtexten att det i första hand ska vara advokater som utses till målsägandebitråde i sexualmål. *Sveriges kvinnolobby* och *Unizon* anser att endast advokater bör förordnas till målsägandebitråde i sexualmål. *Linköpings universitet (Barnafrid – Nationellt kunskapscentrum), Barnombudsmannen, ECPAT* och *Judex* anser att det utöver de krav som föreslås även ska införas ett krav på barnkompetens för de målsägandebiträden som förordnas för barn.

Göteborgs tingsrätt instämmer i att det finns anledning att skärpa kompetenskraven för målsägandebiträden men anser inte att det finns skäl att ställa högre krav på den som förordnas till målsägandebitråde än på den som förordnas till offentlig försvarare. Det bör enligt tingsrätten

räcka med att det i lagtexten anges att personen i fråga ska vara lämplig för uppdraget.

Några remissinstanser, bl.a. Svea hovrätt och *Malmö tingsrätt*, ser praktiska problem med att rätten ska pröva lämpligheten i det enskilda fallet.

Jönköpings tingsrätt påpekar att det av lagtexten bör framgå att den som målsäganden har föreslagit i första hand bör förordnas till målsägandebitråde.

Skälen för regeringens förslag

Reformbehovet

Den som förordnas till målsägandebitråde ska vara advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå. Även någon annan kan förordnas, om han eller hon bedöms lämplig för uppdraget. Vidare gäller att den som målsäganden själv har föreslagit ska förordnas om den föreslagna personen är lämplig och det inte finns särskilda skäl mot det (4 § första stycket lagen om målsägandebitråde som hänvisar till 26 § första stycket rättshjälpslagen). Samma reglering gäller för rättshjälpsbiträden och för offentliga biträden (26 § rättshjälpslagen och 5 § lagen [1996:1620] om offentligt biträde). För offentliga försvarare är huvudregeln att en advokat som är lämplig för uppdraget ska förordnas. Endast om det finns särskilda skäl kan någon annan lämplig person som har avlagt de kunskapsprov som krävs för behörighet till domaranställning komma i fråga (21 kap. 5 § första stycket rättegångsbalken). Till särskild företrädare för barn får en advokat, en biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan förordnas. Endast den får förordnas som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämplig för uppdraget (5 § lagen [1999:997] om särskild företrädare för barn).

Under 2014 års sexualbrottskommittés arbete har det framkommit att det finns stora skillnader mellan de krav som olika domstolar ställer på den som kan bli aktuell som målsägandebitråde. Enligt kommittén förekommer det att helt nyutexaminerade jurister förordnas, exempelvis i mål som rör sexualbrott. En sådan ordning är inte lämplig. Kommittén stödjer sig på en rad utvärderingar och rapporter, av vilka också framgår att det förekommer stora skillnader mellan det stöd som erbjuds av olika målsägandebiträden. Olikheterna förklaras bl.a. av den stora skillnad som finns när det gäller olika biträdens erfarenheter och kunskaper (se t.ex. Brå rapport 2016:8 Målsägandens medverkan i rättsprocessen, s. 62 f.). Regeringen delar därför kommitténs uppfattning att det bör övervägas om kompetenskraven för målsägandebiträden bör skärpas.

Endast jurister ska kunna förordnas till målsägandebitråde

En fråga att ta ställning till i sammanhanget är om det, liksom för offentliga försvarare, bör krävas att målsägandebiträdet har avlagt juristexamen. Enligt förarbetsuttalanden måste ett målsägandebitråde ha goda kunskaper om de regler som gäller under förundersökning och rättegång i brottmål. För att kunna ta till vara målsägandens intressen på rätt sätt i samband med förhör m.m. bör det också krävas att biträdet har

goda kunskaper i straffrätt. Också uppgiften att föra målsägandens talan i skadeståndsdelen kräver god juridisk kompetens (prop. 1987/88:107 s. 28). Kommittén föreslår dock inte någon ändring av den nuvarande ordningen att även den som inte är jurist kan förordnas till målsägandebiträde. *Svea hovrätt* anför att grundkravet bör vara att den som förordnas till målsägandebiträde har avlagt juristexamen, och att det i första hand bör vara advokater och biträdande jurister på advokatbyrå som bör komma i fråga för ett sådant uppdrag. Endast om det finns särskilda skäl bör någon annan lämplig jurist förordnas. Andra remissinstanser anser att endast advokater bör kunna vara målsägandebiträden i mål om sexualbrott.

Hovrättens uppfattning att endast jurister bör komma i fråga för uppdrag som målsägandebiträde har fog för sig. Uppdraget är av kvalificerat slag och under rättegången måste biträdet vara en jämbördig aktör med såväl den offentliga försvararen som åklagaren. I praktiken är dessutom de personer som i dag förordnas till målsägandebiträden i stort sett uteslutande jurister. Även av förarbetena till dagens lagstiftning framgår att det är ett starkt intresse att uppdraget som målsägandebiträde endast tilldelas dem som uppfyller högt ställda krav på juridisk kompetens (prop. 1987/88:107 s. 28).

För att tydligare markera att det endast är jurister som kan komma i fråga för uppdrag som målsägandebiträde bör det av lagtexten framgå att sådana personer som inte tillhör kretsen av advokater eller biträdande jurister på advokatbyrå måste ha avlagt de kunskapsprov som krävs för behörighet till domaranställning för att kunna förordnas. Det innebär att personen måste ha avlagt juristexamen eller motsvarande äldre examen (4 kap. 1 § rättegångsbalken och förordning [2007:386] om kunskapsprov för behörighet som domare, m.m.).

När det gäller frågan om huruvida bara advokater bör kunna förordnas till målsägandebiträde i mål om sexualbrott anser regeringen i likhet med remissinstanserna att det är viktigt att det är kompetenta och erfarna jurister som får sådana uppdrag. Det gäller särskilt i vissa känsliga mål som exempelvis mål om sexualbrott. Som kommittén konstaterar finns det dock flera andra typer av brott som också innebär extrema kränkningar av den utsatta personens integritet och där det brott som målsäganden har utsatts för också är mycket allvarligt. Dessutom skulle ett krav på att biträdet är advokat kunna utesluta andra väl lämpade jurister från sådana förordnanden. Regeringen gör därför samma bedömning som kommittén att det inte är lämpligt att införa ett krav på att bara advokater får förordnas till målsägandebiträde när det gäller en specifik måltyp.

Ett krav på kunskaper och erfarenheter införs

Kommittén föreslår att ett närmare preciserat lämplighetskrav införs för målsägandebiträden, i likhet med vad som gäller för särskild företrädare för barn. Det innebär att det ska krävas att biträdet på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämpad för uppdraget. *Göteborgs tingsrätt* anser att det inte finns skäl att ställa högre krav på den som ska förordnas till målsägandebiträde än på den som ska förordnas till offentlig försvarare. Tingsrätten menar att det

bör räkna att det i lagtexten anges att personen i fråga ska vara lämplig för uppdraget och att det i det uttrycket ligger en tillräckligt individuell bedömning av kvalifikationerna. I tidigare lagstiftningsärenden har det dock ansetts att de särskilda krav som ställs på ett biträde bör komma till uttryck i lagtexten (jfr prop. 1998/99:133 s. 33 f.). Det kan därför ifrågasättas om ett allmänt lämplighetskrav är tillräckligt för det fall uppfattningen är att mer specifika krav bör ställas på en grupp biträden. De krav som ställs upp bör således på något sätt preciseras.

Som nämns ovan förekommer det enligt kommittén att helt nyutexaminerade jurister förordnas som målsägandebiträde exempelvis i mål som rör sexualbrott. För att undvika att så sker bör ett krav avseende kunskaper och erfarenheter införas. Advokater bör som huvudregel anses uppfylla det kravet. För jurister som saknar advokattitel får rätten närmare pröva den enskilde juristens kompetens. Biträdande jurister på advokatbyråer bör i många fall uppfylla kraven om de har viss yrkeslivserfarenhet. Kravet på erfarenhet kan vara uppfyllt om den biträdande juristen är notariemeriterad eller har arbetat på advokatbyrå under mer än en begränsad tid. Det kan alltså normalt inte anses lämpligt att en nyutexaminerad jurist eller biträdande jurist som precis har tillträtt en anställning på advokatbyrå direkt efter juristexamen uppträder som målsägandebiträde.

Som kommittén påpekar kan uppdrag att vara målsägandebiträde skilja sig åt beträffande komplexitet och grad av känslighet. Bedömningen av om biträdet har tillräckliga kunskaper och erfarenheter kan således bli olika beroende på vad uppdraget rör. Biträdets kunskaper och erfarenheter kan vara tillräckliga för mindre känsliga uppdrag men otillräckliga för mer känsliga ärenden som t.ex. mål om sexualbrott och våld i nära relationer.

Linköpings universitet (Barnafrid – Nationellt kunskapscentrum), Barnombudsmannen, ECPAT och Judex anser att det även ska införas ett krav på barnkompetens för de målsägandebiträden som förordnas för barn. Det är naturligtvis viktigt att den som möter barn i olika situationer har förmåga att bemöta dem på ett bra sätt. Genom att införa ett krav på att målsägandebiträden ska ha kunskaper och erfarenheter som gör dem särskilt lämpade säkerställs dock att endast högt kvalificerade personer kommer att komma i fråga för ett uppdrag som målsägandebiträde. Som nämns ovan ligger det i bedömningen att biträdet ska vara lämpligt för det specifika uppdraget. Rätten kan alltså vid sin bedömning väga in sådana faktorer som biträdets erfarenheter och kunskaper om barns rättigheter och behov samt hur man kommunicerar med barn och unga på deras nivå. Därmed är det inte nödvändigt att i lagtexten ange vilka mer specifika kunskaper och erfarenheter som ska krävas.

Bör ett krav på personliga egenskaper införas?

Kommittén föreslår att den som ska förordnas till målsägandebiträde också ska vara särskilt lämpad för uppdraget på grund av sina personliga egenskaper. Ett sådant krav ställs upp när det gäller personer som utses till särskilda företrädare för barn. För sådana företrädare har det framhållits att det måste ställas stora krav på förmågan att sätta sig in i barnets situation, att kommunicera med barnet och att vinna dess

förtroende. Kraven gäller vidare förmågan att hantera en mycket känslig situation som ofta kan innefatta komplexa intressekonflikter. Den som ska utses bör ha stor integritet, kunna vinna förtroende både hos personal på daghem och skola, tjänstemännen inom socialtjänsten, och – i möjligaste mån – hos vårdnadshavarna (prop. 1998/99:133 s. 34 och 45).

När det gäller vilka personliga egenskaper som är nödvändiga för ett målsägandebiträde är det svårare att generellt ange vad som bör krävas. Kommittén utvecklar heller inte vad som ligger i det föreslagna kravet. Utmaningarna med kravet framhålls också av ECPAT, som anser att kravet kan vålla en del problem i den praktiska tillämpningen och efterfrågar närmare riktlinjer för vad det innebär. Svea hovrätt och *Malmö tingsrätt* framhåller mer generellt de praktiska problem som kan uppstå vid lämplighetsbedömningen.

Om ett krav på vissa personliga egenskaper ska införas måste det närmare kunna anges vilka dessa egenskaper ska vara. Det kan, precis som påpekas av vissa remissinstanser, dessutom vålla praktiska problem för domstolarna att bedöma en persons personliga egenskaper. Till detta kommer att målsägandens roll är en annan än den särskilda företrädarens. Den särskilda företrädaren agerar i vårdnadshavarnas ställe och ska ta tillvara barnets intressen under förundersökning och rättegång. I detta ligger att företrädaren kan fatta egna beslut under uppdraget. Ett målsägandebiträde kan däremot endast agera efter instruktion från målsäganden eller dennes vårdnadshavare. Svårigheten att konkretisera vilka personliga egenskaper som krävs, de praktiska tillämpningsproblemen som påtalats och skillnaderna i uppdragens karaktär när det gäller målsägandebiträden och särskilda företrädare för barn innebär att regeringen anser att bitrådets personliga egenskaper inte bör vara en bedömningsgrund för om en person är lämplig som målsägandebiträde.

En person som i och för sig uppfyller kraven på kunskaper och erfarenheter men som har uppvisat dåligt omdöme eller på annat sätt agerat olämpligt bör emellertid inte kunna förordnas till målsägandebiträde. Det bör därför införas ett krav på att den som förordnas, utöver att vara särskilt lämplig på grund av sina kunskaper och erfarenheter, även i övrigt måste vara särskilt lämplig för uppdraget.

Sammanfattningsvis bör det alltså krävas att den person som utses till målsägandebiträde är advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå. Om så inte är fallet ska personen ha avlagt de kunskapsprov som krävs för behörighet till domaranställning, dvs. ha juristexamen eller motsvarande äldre examen. Härtill kommer att endast den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter och även i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget får förordnas. Det bör vidare framgå av lagtexten, precis som *Jönköpings tingsrätt* påpekar, att om målsäganden har föreslagit någon som är behörig för uppdraget ska denne förordnas om det inte finns särskilda skäl mot det. Ett sådant skäl kan vara att det föreslagna biträdet med hänsyn till sitt förhållande till saken eller till en annan part inte bör förordnas (prop. 2008/09:232 s. 20 och 33).

5.2 Rättens tillstånd ska krävas för att målsägandebiträdet ska få sätta någon annan i sitt ställe

Regeringens förslag: Ett målsägandebitråde ska inte få sätta någon annan i sitt ställe utan rättens tillstånd.

Biträdeskostnadsutredningens förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Remissinstanserna tillstyrker eller har ingen invändning mot förslaget. Bland dessa finns *Stockholms tingsrätt*, *Göteborgs tingsrätt*, *Åklagarmyndigheten*, *Brottsoffermyndigheten*, *Sveriges advokatsamfund* och *Riksorganisation för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige*.

Stockholms tingsrätt framhåller vikten av att frågan om att målsägandebiträdet vill sätta någon annan i sitt ställe anmäls i god tid.

2014 års sexualbrottskommittés förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: En klar majoritet av remissinstanserna tillstyrker eller har ingen invändning mot förslaget. Bland dessa finns *Riksdagens ombudsmän*, *Svea hovrätt*, *Hovrätten över Skåne och Blekinge*, *Stockholms tingsrätt*, *Jönköpings tingsrätt*, *Göteborgs tingsrätt*, *Malmö tingsrätt*, *Umeå tingsrätt*, *Domstolsverket*, *Uppsala universitet*, *Göteborgs universitet*, *Stockholms universitet*, *Linköpings universitet*, *Amnesty*, *Brottsofferjouren*, *Sveriges advokatsamfund*, *ECPAT*, *Fatta*, *Fatta Man*, *Föreningen Tillsammans*, *Kvinnofronten*, *RFSL*, *RFSU*, *Stiftelsen Allmänna Barnhuset*, *Stödcentrum Humlegården*, *Svenska kyrkan*, *Unizon* och *Judex*.

Göteborgs tingsrätt framhåller att en anmälan från ett målsägandebitråde att biträdet vill sätta någon annan i sitt ställe måste ske i förväg för att domstolen ska ha möjlighet att bedöma om det är lämpligt och om den anvisade personen uppfyller kraven på lämplighet. *Barnombudsmannen*, *Linköpings universitet (Barnafrid – nationellt kunskapscentrum)* och *ECPAT* anser att förslaget ur ett barnperspektiv inte är tillräckligt långtgående och framhåller att det inte bör vara möjligt för målsägandebiträdet att sätta någon annan i sitt ställe om målsäganden är under 18 år.

Skälen för regeringens förslag: Ett uppdrag som målsägandebitråde är av personlig natur. Det är emellertid möjligt för biträdet att sätta en advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå i sitt ställe om det inte medför en beaktansvärd ökning av kostnaderna, s.k. substitution (26 § tredje stycket rättshjälpslagen, till vilken 4 § andra stycket lagen om målsägandebitråde hänvisar). Det krävs alltså inte rättens tillstånd för en substitution så länge den inte medför en beaktansvärd ökning av kostnaderna.

Såväl Biträdeskostnadsutredningen som 2014 års sexualbrottskommitté har vid sina kontakter med brottsofferorganisationer och domstolar fått uppfattningen att det är vanligt att det förordnade målsägandebiträdet sätter någon annan, ofta en biträdande jurist, i sitt ställe vid huvudförhandlingen. Det har till och med framförts att vissa ombud mer

eller mindre synes ha satt i system att åta sig en stor mängd uppdrag för att sedan överlämna dem till yngre kollegor. En sådan ordning är inte acceptabel. Uppdraget att vara målsägandebiträde bygger på ett förtroende mellan målsäganden och biträdet och det medför en extra belastning för målsäganden om biträdet byts ut under rättsprocessens gång. Eftersom uppdraget är personligt är det en självklar utgångspunkt att det är det förordnade biträdet som ska fullgöra det.

För offentliga försvarare gäller att han eller hon inte utan rättsens tillstånd får sätta någon annan i sitt ställe (21 kap. 6 § andra stycket rättegångsbalken). Även om substitutionen inte medför några merkostnader krävs alltså rättsens tillstånd. Denna ordning har motiverats med att uppdraget att vara offentlig försvarare är av personlig natur (NJA II 1943 s. 285). Samma skäl gör sig gällande beträffande målsägandebiträden. En motsvarande ordning för målsägandebiträden skulle bidra till att säkerställa att den som åtar sig ett sådant uppdrag även fullföljer uppdraget. Det skulle också medföra att målsäganden slipper känna osäkerhet inför vem som kommer att biträda honom eller henne i olika skeden av rättsprocessen och att den som efter rättsens tillstånd tillåts agera i målsägandebiträdets ställe uppfyller samma krav som det förordnade biträdet. Regeringen delar därför Biträdeskostnadsutredningens och 2014 års sexualbrottskommittés uppfattning att rättsens tillstånd bör krävas även vid substitution av målsägandebiträden. Som *Göteborgs tingsrätt* och *Stockholms tingsrätt* påpekar är det angeläget att målsägandebiträdet i god tid före det planerade sammanträdet anmäler sitt förhinder.

Barnombudsmannen, *Linköpings universitet* och *ECPAT* framför att substitution inte bör vara möjlig när målsäganden är under 18 år. De nämnda remissinstanserna motiverar detta med att det inte är möjligt för en särskild företrädare för barn att sätta någon annan i sitt ställe. En viktig skillnad mellan särskilda företrädare för barn och målsägandebiträden är dock att den särskilda företrädaren kan fatta egna beslut under uppdraget medan ett målsägandebiträde agerar efter instruktion från målsäganden eller dennes vårdnadshavare. Uppdragen är alltså av delvis olika karaktär. Även praktiska skäl talar för att målsägandebiträdet bör ha möjlighet att få rättsens tillstånd till att sätta någon annan i sitt ställe även när målsäganden är under 18 år. När den tilltalade är frihetsberövad eller under 18 år måste domstolen inleda huvudförhandling med kort varsel och i vissa fall kan det då vara nödvändigt med substitution av målsägandebiträdet för att kunna genomföra förhandlingen inom lagstadgade frister. Till detta kommer att det inte finns någon motsvarande begränsning vad gäller substitution av offentlig försvarare när den misstänkte är under 18 år. Någon särreglering av möjligheten till substitution i de fall målsäganden är under 18 år bör därför inte införas.

6 Målsägandebitråde i högre rätt

Regeringens förslag: Ett målsägandebitrådes förordnande ska gälla till dess att tiden för att överklaga domen i målet har löpt ut. Ett målsägandebitråde ska kunna förordnas i hovrätten eller Högsta domstolen om målsäganden har behov av det. För att få ett målsägandebitråde i högre rätt ska det krävas att de allmänna förutsättningarna för ett sådant förordnande är uppfyllda. Därutöver ska rätten beakta om målsäganden ska höras, vad som ska prövas i fråga om enskilt anspråk och om det finns något annat särskilt skäl.

Om enbart det enskilda anspråket har överklagats, ska målsägandebitrådet förordnande gälla även i den högre rätten.

Straffprocessutredningens förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens. Utredningens förslag bygger dock på att målsägandens rätt att biträda åtalet tas bort.

Remissinstanserna: En övervägande del av remissinstanserna tillstyrker förslaget eller har ingen invändning mot det. Bland dessa finns *Riksdagens ombudsmän, Göta hovrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Hovrätten för Nedre Norrland, Attunda tingsrätt, Södertälje tingsrätt, Södertörns tingsrätt, Falu tingsrätt, Linköpings tingsrätt, Jönköpings tingsrätt, Kalmar tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Malmö tingsrätt, Varbergs tingsrätt, Sundsvalls tingsrätt, Lycksele tingsrätt, Umeå tingsrätt, Justitiekanslern* och *Lunds universitet*. *Sveriges advokatsamfund* anser att det kan vara möjligt för åklagaren att företräda målsäganden i de fall då ett enskilt anspråk ska prövas av hovrätten och målsäganden varken ska höras eller är närvarande.

Några remissinstanser, *Östersunds tingsrätt, Åklagarmyndigheten* och *Brottsoffermyndigheten*, avstyrker förslaget med hänvisning till att det riskerar att leda till att målsäganden upplever sig inte längre vara en viktig del av processen. Även *TCO* och *Uppsala universitet* avstyrker förslaget och framhåller att en presumtion för fortsatt förordnande är att föredra med hänsyn till målsägandens ställning i processen.

Biträdeskostnadsutredningens förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens. Utredningens förslag bygger dock på att målsägandens rätt att biträda åtalet tas bort.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna tillstyrker eller har ingen invändning mot utredningens förslag. Bland dessa finns *Riksdagens ombudsmän, Svea hovrätt, Göta hovrätt, Hovrätten för Västra Sverige, Solna tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Umeå tingsrätt, Lunds tingsrätt, Malmö tingsrätt, Domstolsverket, Sveriges advokatsamfund, Brottsoffermyndigheten, Lunds universitet, Stockholms universitet* och *Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige*.

Ett fåtal remissinstanser, *Justitiekanslern, Åklagarmyndigheten* och *JUSEK*, avstyrker förslaget och anför bl.a. att det riskerar att försämra brottsoffrets ställning i processen i hovrätten och att det finns en risk för att målsäganden upplever sig inte längre vara en viktig del av processen.

Promemorians förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens. Promemorians förslag bygger dock på att målsägandens rätt att biträda åtalet tas bort.

Remissinstanserna: Flera remissinstanser tillstyrker förslaget eller har ingen invändning mot det, däribland *Svea hovrätt*, *Hovrätten för Nedre Norrland*, *Brottsoffermyndigheten* och *Sveriges advokatsamfund*.

Östersunds tingsrätt och *Brottsofferjourernas riksförbund* invänder att förslaget riskerar att leda till att målsäganden kan känna sig övergiven i processen.

Skälen för regeringens förslag

Behovet av målsägandebitråde i hovrätten har minskat

Det är ingen tvekan om att lagstiftningen om målsägandebitråde har haft stor betydelse både för stödet till målsägande och för kvaliteten och effektiviteten i det straffrättsliga förfarandet. Samtidigt är det viktigt att rättsväsendets resurser används på ett sådant sätt att målsägandebiträden förordnas i de situationer då det finns ett verkligt behov av det. Det gäller inte minst mot bakgrund av att kostnaderna för målsägandebiträden har ökat väsentligt och kan förväntas öka ytterligare även under kommande år.

I november 2008 genomfördes reformen En modernare rättegång, den s.k. EMR-reformen (prop. 2004/05:131). En viktig del av reformen är att en berättelse som lämnas i bevissyfte vid tingsrätt ska dokumenteras genom en ljud- och bildupptagning och att hovrätten som huvudregel ska avstå från att kalla förhörspersonerna på nytt. I stället ska inspelningen av förhöret vid tingsrätten spelas upp i hovrätten. Om det finns en ljud- och bildinspelning av förhöret vid tingsrätten får förnyad bevisupptagning i hovrätten ske endast om det finns skäl att ställa nya frågor (35 kap. 13 § andra stycket rättegångsbalken). I Högsta domstolen får de bevis som tagits upp av lägre rätt tas upp på nytt endast om det finns synnerliga skäl (35 kap. 13 § tredje stycket rättegångsbalken).

Eftersom det som regel inte sker några förnyade förhör kallas betydligt färre personer till förhandling i hovrätterna i dag än före reformen. Även när en målsägande är part är det ovanligt att målsäganden deltar personligen vid huvudförhandlingen i hovrätten.

Att målsäganden som huvudregel inte hörs på nytt medför att några av målsägandebiträdets viktigaste uppgifter faller bort i hovrätten, nämligen att ställa frågor till målsäganden, bevaka att inga otillbörliga frågor ställs till honom eller henne och att vara ett allmänt stöd under förhöret. Detsamma gäller i regel uppgiften att ta till vara målsägandens rätt genom att ställa frågor till den tilltalade och övriga förhörspersoner eftersom inte heller dessa hörs på nytt i hovrätten. En annan viktig uppgift för målsägandebiträdet är att rent generellt fungera som ett stöd till målsäganden under huvudförhandlingen. Eftersom målsäganden i de flesta fall inte närvarar vid huvudförhandlingen i hovrätten är den uppgiften oftast inte heller aktuell. Biträdets roll består i stället i stor utsträckning av att närvara vid förhandlingen för målsägandens räkning. Biträdet kan i efterhand rapportera till målsäganden vad som har hänt och vid behov ingripa för att ta till vara målsägandens rätt vid huvudförhandlingen.

Trots att målsäganden inte är personligen närvarande i hovrätten kan han eller hon ha behov av rättsligt stöd för att föra sin talan om enskilt anspråk. Det är emellertid inte ovanligt att det enskilda anspråket har godtagits i hovrätten och att den frågan endast är överklagad till följd av bedömningen i ansvarsdelen. Även om det enskilda anspråket är tvistigt är skadeståndsfrågorna vanligen mer renodlade och klarlagda än vid tingsrätten, vilket gör att åklagaren i många fall kan föra målsägandens talan.

Flera utredningar har pekat på att EMR-reformen inneburit en genomgripande förändring av hovrättsprocessen och att reformen har medfört att den funktion målsägandebiträdet kan fylla vid huvudförhandlingen i hovrätten många gånger är begränsad. Regeringen delar denna uppfattning. I och med reformen kan det alltså ifrågasättas i vilken utsträckning de målsägande som har haft ett målsägandebiträde vid tingsrätten verkligen har behov av ett sådant stöd även i hovrätten. De kostnader som uppstår för målsägandebiträden i hovrätt är i många fall inte försvarbara med hänsyn till den betydelse målsägandebiträdet har i processen där. Statens resurser ska användas där de gör mest nytta och när det gäller stödet till målsäganden är det viktigare att det kommer tidigare i processen än att resurserna används till de mer begränsade insatser målsägandebiträdena vanligtvis utför i hovrätten.

Några remissinstanser, däribland *Östersunds tingsrätt*, *Åklagarmyndigheten*, *Justitiekanslern* och *Jusek*, anför emellertid att en ändring av förordnandets längd till att bara gälla till dess att överklagandetiden för tingsrätts dom går ut skulle kunna försämra brottsoffrets ställning i processen i hovrätten och att det finns en risk för att målsäganden skulle känna sig övergiven och uppleva sig inte längre vara en viktig del av processen. Det är naturligtvis viktiga påpekanden. Målsägandens intressen i hovrätten kan dock tillvaratas av åklagaren utan att målsägandens roll och betydelse i processen förminskas. Eftersom målsäganden som huvudregel inte närvarar vid huvudförhandlingen i hovrätten bör risken för att målsäganden känner sig övergiven inte vara särskilt stor. Härtill kommer att det finns ett stort antal mål redan i dag där det finns en målsägande men inget målsägandebiträde och där åklagaren är den som i första hand tillvaratar målsägandens intressen.

Sammantaget delar därför regeringen utredningarnas uppfattning att det inte är motiverat att i alla situationer låta målsägandebiträdets förordnande kvarstå i hovrätten.

Målsägandebiträdets förordnande bör upphöra när tiden för överklagande har löpt ut

En reglering som innebär att målsägandebiträdets förordnande inte i alla situationer ska kvarstå i hovrätten kan utformas på olika sätt. Båda utredningarna föreslår att målsägandebiträdets förordnande ska upphöra när tiden för att överklaga tingsrätts dom har löpt ut. *Uppsala universitet* och *TCO* förordar andra lösningar. Uppsala universitet anför att en presumtion för fortsatt förordnande är att föredra och att hovrätten alltid ska pröva om förordnandet ska kvarstå efter överklagandet. TCO anser att förordnandet inte automatisk bör upphöra och att frågan om

upphörande av förordnandet bör prövas av hovrätten endast när det finns särskild anledning till det.

Mot bakgrund av bedömningen att det i många fall inte kommer att finnas behov av ett fortsatt biträde i hovrätten är det inte ändamålsenligt att domstolen i alla mål där det funnits ett målsägandebiträde vid tingsrätten självmant ska pröva om förordnandet ska bestå. En sådan ordning skulle bli alltför tungrodd för domstolarna och ta för mycket resurser i anspråk. Av samma skäl är det inte heller lämpligt att frågan om upphörande av förordnandet prövas av hovrätten endast när det finns särskild anledning till det. Det är i stället en bättre ordning att bitrådets förordnande upphör efter att tiden för att överklaga tingsrättens dom har löpt ut. På så vis kan målsäganden få hjälp av bitrådet med att överklaga tingsrättens dom och i samband med det begära ett förnyat förordnande om det finns behov av det.

Malmö tingsrätt påpekar vikten av att frågan om ersättning till målsägandebiträdet för arbetet med ett överklagande inte hamnar mellan under- och överinstansernas ansvarsområden. Frågeställningen är emellertid inte specifik för just denna situation utan kan uppkomma redan i dagsläget när ett biträde har utfört arbete med ett överklagande men klienten sedan väljer att avstå från att överklaga. I de situationer då bitrådet har lagt ner mer arbete än det som normalt anses ingå i avslutande åtgärder, och som täcks av ersättningen vid tingsrätten, är det hovrätten som ska besluta om ersättning (jfr NJA 1949 s. 822 och NJA 1993 s. 214).

I vissa fall kan det finnas behov av målsägandebiträde i hovrätten

Målsägandebiträdets förordnande bör alltså upphöra när tiden för överklagande har gått ut.

Även om det i många fall saknas behov av målsägandebiträde i högre rätt kan det finnas situationer när det finns ett verkligt sådant behov. I de situationerna bör det givetvis vara möjligt att förordna ett målsägandebiträde. En bedömning av behovet måste dock göras i varje enskilt fall.

En första förutsättning för att ett sådant förordnande ska kunna ske bör vara att åklagaren eller den tilltalade har överklagat domen i ansvarsdelen. En förnyad prövning av behovet av målsägandebiträde bör göras enligt 1 §. Samma omständigheter som ska beaktas vid behovsprövningen vid tingsrätten bör alltså beaktas även i hovrätten. De omständigheter som har betydelse för om målsäganden har behov av biträde i hovrätten är emellertid delvis andra än när motsvarande prövning görs vid tingsrätten.

Fastän huvudregeln är att förnyade förhör inte ska ske i hovrätten kan tilläggsförhör eller omförhör tillåtas om ytterligare frågor behöver ställas. För det fall sådana förhör återopas och tillåts med målsäganden bedömer regeringen, precis som utredningarna, att ett målsägandebiträde bör kunna förordnas.

Åklagarmyndigheten påpekar att försvaret inte sällan återoppar tilläggsförhör med den tilltalade eller vittnen relativt sent i processen och att åklagaren i de flesta sådana fall återoppar tilläggsförhör med målsäganden. Det finns då enligt Åklagarmyndigheten en risk att det ursprungliga målsägandebiträdet inte med kort varsel kan förordnas på

nytt och att ett nytt målsägandebitråde måste sätta sig in i målet. Det är i och för sig riktigt att det i de fall då det åberopas och tillåts tilläggsförhör med målsäganden finns en potentiell risk för att det blir problem om det ursprungliga målsägandebiträdet har förhinder. Det är dock endast undantagsvis som tilläggsförhör begärs och än mer sällsynt att det sker så sent som vid huvudförhandlingen (En modernare rättegång II – en uppföljning, del 1, SOU 2012:93 s. 238). Den bilden bekräftas också i konsekvensanalysen av Straffprocessutredningens betänkande Brottmålsprocessen – en konsekvensanalys (Ds 2015:4 s.166 f.). Det bör således i de allra flesta fall finnas goda möjligheter för målsäganden att ha samma målsägandebitråde även i hovrätten.

Om målsäganden för talan om enskilt anspråk i hovrätten kan åklagaren i många fall ge ett lika gott stöd som ett målsägandebitråde. *Justitiekanslern* framhåller dock att om det inte finns något målsägandebitråde i hovrätten behöver åklagaren utföra ytterligare arbete redan vid tingsrätten eftersom målsägandebiträdets arbete i form av utveckling av talan och slutanförande normalt inte spelas in och följaktligen inte heller kan spelas upp i hovrätten. Enligt *Justitiekanslern* kommer åklagaren således att behöva dokumentera vad målsägandebiträdet för fram för att kunna återge det i hovrätten. Utredningarna föreslår dock en möjlighet att beakta just om målet innefattar mer komplicerade skadestandsfrågor och i sådana situationer ska ett målsägandebitråde utses i hovrätten. Regeringen delar utredningarnas uppfattning att målsägandebitråde ofta bör förordnas i sådana situationer. Den valda lösningen medför således att åklagaren inte behöver utföra ytterligare arbete redan vid tingsrätten.

Därutöver bör det vara möjligt att förordna ett målsägandebitråde i hovrätten om det finns något annat särskilt skäl för ett sådant biträde. Som exempel kan anges att målsäganden visserligen inte ska höras, men att det ska ske förnyade förhör med andra personer angående frågor som har betydelse för målsäganden.

Såväl Straffprocessutredningen som Biträdeskostnadsutredningen utgår ifrån att rätten för målsäganden att biträda åtalet kommer att avskaffas i enlighet med det förslag som lämnas i Straffprocessutredningens betänkande. Det förslaget har emellertid inte lett till lagstiftning.

Genom att biträda åtalet blir målsäganden part i målet och har samma rätt som åklagaren att lägga fram utredning och åberopa bevisning. Målsäganden har även samma rätt som åklagaren att justera åtalet. Vidare kan målsäganden framställa ett annat påföljdsyrkande än åklagaren. Det finns inga bestämmelser som anger när och hur målsäganden ska ange om åtalet biträds. Det finns inte heller några bestämmelser som anger att målsäganden under förundersökningen eller därefter ska tillfrågas om han eller hon avser att biträda åtalet.

Det faktum att målsäganden vill biträda åtalet är inte en omständighet som ska beaktas vid bedömningen av om målsäganden är berättigad till ett målsägandebitråde. När ett målsägandebitråde är förordnat ingår det dock i bitrådets uppgift att bistå målsäganden även i detta hänseende.

I promemorian Brottmålsprocessen – en konsekvensanalys undersöks hur ofta det faktiskt förekommer att målsäganden genom att biträda åtalet och justera gärningsbeskrivningen påverkar utgången i ett mål. Samtliga tingsrätter och hovrätter samt Åklagarmyndigheten tillfrågades. Av

svaren framgår att det är stor skillnad mellan olika delar av landet när det gäller hur vanligt det är att målsäganden biträder åtalet. Även i de fall där målsäganden biträder åtalet är det ovanligt att målsäganden faktiskt använder sig av de möjligheter som rätten att biträda åtalet innebär. Trots att målsäganden uppger att han eller hon biträder åtalet är det alltså sällsynt att målsäganden justerar åtalet, åberopar egen bevisning i skuldfrågan eller framställer ett eget påföljdsyrkande. Undersökningen visar att det under perioden 2010–2015 endast i några enstaka mål förekommit att målsäganden genom att biträda åtalet påverkat utgången i ansvarsdelen. Utredningens slutsats är att målsägandens rätt att biträda åtalet har en ytterst begränsad praktisk betydelse (Ds 2015:4 s. 147).

Det kan konstateras att en målsägande som vill biträda åtalet på ett aktivt sätt många gånger behöver ett juridiskt biträde för att göra detta. Om ett målsägandebiträde har förordnats av tingsrätten ingår det alltså i uppdraget att bistå målsäganden även i detta hänseende. Mot denna bakgrund bör det faktum att målsäganden har biträtt åtalet vid tingsrätten utgöra ett särskilt skäl som kan beaktas vid prövningen av om målsäganden har ett behov av målsägandebiträde i hovrätten. I de fall där målsäganden i och för sig har biträtt åtalet vid tingsrätten men det inte har kommit till något konkret uttryck finns det däremot sällan behov av biträde i hovrätten. Det bör således inte vara tillräckligt att målsäganden framhåller att åtalet har biträtts vid tingsrätten och att det alltså biträds i hovrätten för att ett målsägandebiträde ska förordnas. Om det däremot av tingsrättens dom, handlingarna i målet eller på annat sätt framgår att målsäganden redan vid tingsrätten t.ex. har åberopat bevisning eller justerat gärningsbeskrivningen kan det finnas skäl att förordna ett målsägandebiträde även i hovrätten. Vidare kan det uppstå situationer där målsägandens biträde av åtalet inte har kommit till konkret uttryck vid tingsrätten, men det av överklagandet framgår att han eller hon t.ex. vill justera gärningsbeskrivningen eller åberopa ny bevisning i hovrätten. Även i sådana situationer bör målsägandebiträde kunna förordnas på nytt. Detsamma bör gälla om målsäganden biträder åtalet först i hovrätten under förutsättning att detta medför att målsäganden faktiskt använder sig av de möjligheter som rätten att biträda åtalet innebär.

Vid prövningen av målsägandens behov av biträde i hovrätten ska rätten, förutom förutsättningarna i 1 § första stycket, alltså beakta om målsäganden ska höras, vad som ska prövas i fråga om enskilt anspråk och om det finns något annat särskilt skäl som innebär att ett biträde behövs.

Målsägandebiträde i Högsta domstolen

Det kan övervägas om den nya ordningen bör tillämpas endast när ett mål överklagas till hovrätten eller om den även bör tillämpas när ett mål överklagas till Högsta domstolen. Det står klart att reformen kommer att få den största praktiska betydelsen när det gäller rätten till målsägandebiträde i hovrätten. Kravet på prövningstillstånd till Högsta domstolen gör att kostnaderna för målsägandebiträden är betydligt lägre där än i hovrätterna. Båda utredningarna anser dock att det saknas skäl att behandla situationerna på olika sätt. Regeringen gör samma bedömning. Ett målsägandebiträdes förordnande i hovrätten bör därför, på mot-

svarande sätt som vid tingsrätten, upphöra när tiden för att överklaga en hovrätts dom har löpt ut. Därefter bör det, på motsvarande sätt som i hovrätten, finnas en möjlighet att förordna målsägandebiträde i Högsta domstolen om alla förutsättningar för ett sådant förordnande är för handen också där.

Överklagande av enskilt anspråk

Enligt nuvarande ordning kvarstår ett målsägandebiträdes förordnande i högre rätt i de fall tingsrättens dom överklagas endast beträffande det enskilda anspråket. Detta gäller oavsett om skadestandsfrågan har handlagts i brottmålet eller som ett avskilt tvistemål enligt 22 kap. 5 § rättegångsbalken (3 § lagen om målsägandebiträde och prop. 1993/94:26 s. 29). Precis som utredningen anser regeringen att det inte finns skäl att ändra på denna ordning. I de fall då endast det enskilda anspråket har överklagats kommer målsäganden inte att kunna få något stöd från åklagaren, som då inte är part i målet. Det finns därför anledning att behandla den situationen annorlunda än när både ansvarsfrågan och det enskilda anspråket har överklagats och målsäganden alltså kan få stöd av åklagaren.

Enligt ordalydelsen i 3 § kvarstår dock målsägandebiträdets förordnande endast när det är fråga om en tingsrätts dom som överklagas. Målsägandebiträdets behörighet skulle alltså enligt ordalydelsen inte kvarstå i Högsta domstolen när hovrätts dom överklagas enbart i skadestandsdelen eller om ett avskilt mål överklagas från hovrätten till Högsta domstolen. Frågan är om en sådan avgränsning varit avsedd. Förarbetena till regleringen ger inte någon direkt vägledning (prop. 1993/94:216 s. 27 f.) och det har inträffat att målsägandebiträden tillerkänns ersättning för sitt arbete i Högsta domstolen i en sådan situation (se t.ex. NJA 1997 s.723).

Det är emellertid lämpligt att det framgår direkt av paragrafen att den är tillämplig oavsett om det är tingsrättens eller hovrätts dom som överklagas endast i fråga om enskilt anspråk. För att det inte ska råda några oklarheter anser regeringen att lagtexten bör förtydligas i detta hänseende.

7 Ökad ersättningsskyldighet till staten för dömda i brottmål

7.1 Ersättningsskyldighet för salivprov

Regeringens förslag: Ersättningsskyldigheten för dömda utvidgas till att omfatta även kostnader för provtagning och analys av saliv. Ersättningsskyldigheten ska även omfatta en misstänkt som godkänner ett strafföreläggande eller en ordningsbot.

Biträdeskostnadsutredningens förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Samtliga remissinstanser tillstyrker förslaget eller har ingen invändning mot det. *Svea hovrätt* framför att även andra provtagningar och undersökningar bör kunna föranleda ersättningsskyldighet.

Skälen för regeringens förslag: En tilltalad som döms för ett brott i ett mål där åklagaren för talan ska ersätta staten för kostnaden för blodprovstagning, blodundersökning, urinprovstagning och urinundersökning som avser honom eller henne och som har gjorts för utredning om brottet (31 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken). Ersättningsskyldigheten kan sättas ned med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller personliga och ekonomiska förhållanden. Dessutom faller ersättningsskyldigheten bort om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att ersätta understiger en viss gräns, för närvarande 250 kr.

Vissa kostnader kan också föreläggas en misstänkt som godkänner ett strafföreläggande eller föreläggande av ordningsbot. Om ett brott är förenat med kostnad för blodprovstagning, blodundersökning, urinprovstagning och urinundersökning som avser den misstänkte och som har gjorts för utredning om brottet ska den kostnaden föreläggas den misstänkte till godkännande (48 kap. 2 § tredje stycket rättegångsbalken).

Det är enligt nuvarande ordning inte möjligt att besluta att en tilltalad som döms för brott ska stå för kostnaderna för provtagning och analys av saliv på motsvarande sätt som för kostnaderna för provtagning och analys av blod och urin. Inte heller kan en misstänkt godkänna sådana kostnader i samband med att den misstänkte godkänner ett strafföreläggande eller en ordningsbot.

Salivprov, s.k. topsning, är ett vanligt förekommande prov som tas i syfte att göra en DNA-analys för att utreda brott. Salivprov används framför allt som ett jämförelseprov. Sådana prov och analyser används vid utredning av såväl mängdbrottslighet som grova brott. Analyskostnaden per prov är för närvarande 950 kr.

Provtagning och analys av salivprov är alltså frekvent förekommande vid utredning om brott och har dessutom ett fastställt enhetligt pris. Det innebär att det är lämpligt att låta även dessa kostnader omfattas av dömdas ersättningsskyldighet. Även från statsfinansiell synpunkt vore en sådan ordning positiv. Enligt regeringens mening bör därför ersättningsskyldigheten för tilltalade som döms för brott utvidgas till att omfatta kostnader för salivprovstagning och analys av provet för att utreda brottet. Ersättningsskyldighet för provtagning och analys av saliv bör gälla även en misstänkt som godkänner ett strafföreläggande eller en ordningsbot.

Svea hovrätt föreslår att även kostnader för andra provtagningar och analyser, exempelvis undersökning av sperma, bör kunna föranleda ersättningsskyldighet. Enligt utredningen är dock kostnaden för den typen av undersökningar inte lika enkel att förutse och varierar beroende på hur lång tid det tar att handlägga ärendet. Kostnaderna för sådana undersökningar består av en startkostnad, en analyskostnad och en timkostnad. Utredningen bedömer därför att ersättningsskyldigheten i många fall skulle riskera att bli så omfattande att möjligheten till nedsättning av ersättningsskyldigheten skulle bli aktuell. Risken för tillämpningssvårigheter och att ersättningsskyldigheten många gånger

skulle bli utan verkan på grund av att möjligheten till nedsättning används innebär enligt utredningen att det inte är lämpligt att utvidga ersättningsskyldigheten ytterligare. Regeringen gör ingen annan bedömning. Ersättningsskyldigheten bör därför inte utvidgas till att omfatta den typen av kostnader.

7.2 Ersättningsskyldighet för kostnader för försvarare vid undanröjande av påföljd

Regeringens förslag: Ersättningsskyldighet för kostnad för offentlig försvarare ska gälla även i mål om undanröjande av villkorlig dom på grund av att den dömda inte har iakttagit vad som åligger honom eller henne och i mål om undanröjande av skyddstillsyn på grund av att den dömda allvarligt har åsidosatt sina åligganden.

Biträdeskostnadsutredningens förslag överensstämmer delvis med regeringens. Den lagtekniska lösning som utredningen föreslår innebär dock att ersättningsskyldighet för kostnader för försvarare ska gälla även om undanröjandet inte beror på förhållanden som kan läggas den dömda till last.

Remissinstanserna: Samtliga remissinstanser tillstyrker förslaget eller har ingen invändning mot det.

Skälen för regeringens förslag: Bestämmelserna i 31 kap. rättegångsbalken om ersättningsskyldighet är tillämpliga endast när en tilltalad döms för ett brott i ett mål där åklagaren för talan. Om åklagaren däremot för talan om undanröjande av en tidigare utdömd icke frihetsberövande påföljd och en offentlig försvarare förordnas i det målet är bestämmelserna om ersättningsskyldighet för kostnader för försvarare inte tillämpliga. I stället är det staten som ska stå för kostnaden för den offentliga försvararen i dessa situationer (19 § andra stycket lagen [1946:804] om införande av nya rättegångsbalken).

Enligt utredningen är det rimligt att en dömd person får stå för kostnaderna för försvararen om personens misskötsamhet leder till att en icke frihetsberövande påföljd undanröjs. Regeringen delar den uppfattningen.

Enligt den lagtekniska lösning som utredningen föreslår ska en sådan ersättningsskyldighet gälla oavsett skälet till undanröjandet av den tidigare påföljden. Bakgrunden till den nuvarande ordningen att kostnaderna för försvararen alltid betalas av staten vid undanröjande av påföljd och andra åtgärder i fråga om påföljden är att det i vissa fall skulle vara orimligt med ersättningsskyldighet eftersom den dömda kan vara utan skuld till att påföljden måste prövas på nytt (NJA II 1947 s. 67). Det finns situationer när undanröjande kan bli aktuellt på grund av andra omständigheter än den dömdes misskötsamhet. Som exempel kan nämnas det fallet då det vid straffmätning eller val av påföljd särskilt har beaktats att den tilltalade kommer att bli avskedad eller uppsagd från sitt arbete och det antagandet senare visar sig felaktigt. I sådana situationer kan åklagaren eller den dömda ansöka om undanröjande av påföljden och bestämmande av ny påföljd (38 kap. 2 a § brottsbalken). Detsamma

gäller om domstolen har överlämnat någon till vård enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall och det sedan visar sig att vården inte kan komma till stånd (38 kap. 2 § brottsbalken). Det kan även uppstå situationer där domstolen har beslutat att brottsligheten ska omfattas av en tidigare utdömd påföljd och den tidigare domen ändras. Åklagaren kan då anmäla att påföljden för den tillkommande brottsligheten ska prövas på nytt (34 kap. 6 § första stycket brottsbalken).

I de beskrivna situationerna beror den förnyade prövningen alltså inte på förhållanden som kan läggas den dömde till last. Det är därför inte motiverat att den dömde ska ersätta staten för kostnaden för försvararen i dessa situationer. Till skillnad från utredningen anser därför regeringen att det bör framgå av lagtexten att ersättningsskyldigheten endast omfattar kostnaderna för offentlig försvarare i mål om undanröjande av påföljd när undanröjandet beror på förhållanden som den dömde kan lastas för. Ersättningsskyldighet bör komma i fråga bara i mål om undanröjande av villkorlig dom enligt 27 kap. 6 § brottsbalken och i mål om undanröjande av skyddstillsyn enligt 28 kap. 8 § brottsbalken. I dessa situationer bör bestämmelserna om rättegångskostnader i 31 kap. rättegångsbalken tillämpas.

Genom en hänvisning till 31 kap. rättegångsbalken blir samtliga bestämmelser i det kapitlet tillämpliga. En förutsättning för att den dömde ska bli ersättningsskyldig för kostnaderna för den offentliga försvararen bör alltså vara att åklagaren har framgång med sin talan och att påföljden faktiskt undanröjs och en ny påföljd bestäms. Om en påföljd inte undanröjs bör det likställas med en frikännande dom vid bedömningen av ersättningsskyldigheten. Hänvisningen till 31 kap. rättegångsbalken innebär också att den dömdes inkomst- och förmögenhetsförhållanden är avgörande för om och i så fall hur stor del av kostnaden för försvararen som den dömde ska ersätta.

8 Byte av offentlig försvarare

Regeringens förslag: Bestämmelser som uttryckligen reglerar möjligheten att byta offentlig försvarare införs. Ett byte av offentlig försvarare ska få beslutas av rätten, om det finns särskilda skäl. Om en offentlig försvarare har bytts ut en gång ska ett nytt byte bara få ske om det finns synnerliga skäl.

En särskild bestämmelse om möjligheten att överklaga beslut om byte av biträde och försvarare införs.

Biträdeskostnadsutredningens förslag överensstämmer delvis med regeringens. Utredningen föreslår att ett första byte av offentlig försvarare får ske om det finns giltiga skäl.

Remissinstanserna: Majoriteten av remissinstanserna tillstyrker eller har ingen invändning mot förslaget. *Svea hovrätt* anför att användningen av s.k. öppna rekvisit, som ”giltiga skäl”, för ett första byte innebär att lagtexten i sig inte ger någon egentlig vägledning för hur bestämmelsen ska tillämpas. En tydligare reglering kan uppnås genom att det i

paragrafen införs en exemplifiering av omständigheter som är av betydelse för om byte ska tillåtas. *Stockholms tingsrätt* anser att det finns anledning att överväga om det inte bör krävas särskilda skäl för att ett första byte ska tillåtas.

Svea hovrätt, *Göta hovrätt* och *Hovrätten för Västra Sverige* ifrågasätter om inte kravet på synnerliga skäl för ett andra byte är strängare än nuvarande praxis. *Göta hovrätt* anser att en sådan skärpning är motiverad medan *Hovrätten för Västra Sverige* är tveksam till om synnerliga skäl bör användas.

Skälen för regeringens förslag

En bestämmelse om byte av offentlig försvarare bör införas

Uppdraget att vara offentlig försvarare är av personlig natur. Det finns dock en möjlighet att med rättens tillstånd tillfälligtvis sätta någon annan i sitt ställe, s.k. substitution (21 kap. 6 § andra stycket rättegångsbalken). I vissa fall kan det finnas skäl att permanent byta en förordnad offentlig försvarare mot en annan. Ett byte av offentlig försvarare innebär alltså, till skillnad från substitution, att den tidigare försvararen entledigas och en ny förordnas. För närvarande saknas uttryckliga bestämmelser kring möjligheten att byta offentlig försvarare. I stället tillämpas 21 kap. 6 § första stycket rättegångsbalken om att ett förordnande av offentlig försvarare får återkallas av rätten om behovet av en sådan försvarare upphör eller om det finns något annat giltigt skäl för återkallelse.

När det gäller rättshjälpsbiträden, målsägandebiträden, särskild företrädare för barn och offentliga biträden finns det däremot uttryckliga bestämmelser om byte av biträde.

Byte av offentlig försvarare medför normalt sett merkostnader. Hur stora merkostnaderna blir varierar från fall till fall beroende på när under processen som bytet sker. Med hänsyn till kostnadsutvecklingen för offentliga försvarare är det angeläget att en begäran om byte prövas noggrant och att praxisförskjutningar inte sker. För att åstadkomma detta bör på samma sätt som för andra biträden en uttrycklig regel införas om att byte av offentlig försvarare får ske efter rättens tillstånd.

Vad ska krävas för byte?

En misstänkts begäran om byte av offentlig försvarare kan inte bifallas om det inte finns giltiga skäl för detta. I praxis har t.ex. brist i den tilltalades förtroende för den offentliga försvararen tillmätts betydelse i fall där den tilltalade riskerar ett långt frihetsberövande. Att den tilltalade och försvararen har delade meningar om vilken bevisning som ska läggas fram kan också ha betydelse i vissa fall. Utrymmet att tillåta byte av försvarare är normalt mindre om den person som den tilltalade själv har föreslagit har förordnats till offentlig försvarare. Vidare ställs högre krav för att giltigt skäl ska anses föreligga om byte till en försvarare som föreslagits av den tilltalade redan gjorts en gång. Utrymmet att få byta är också mindre om begäran om byte framställs sent i processen.

Bestämmelser om byte av rättshjälpsbiträde finns i 26 § andra stycket rättshjälpslagen. Byte av ett sådant biträde får ske efter särskilt tillstånd och bara om det finns särskilda skäl. Om byte av biträde har skett en

gång får nytt byte ske endast om det finns synnerliga skäl. Bestämmelserna tillämpas också vid byte av målsägandebitråde (4 § andra stycket lagen om målsägandebitråde), särskild företrädare för barn (8 § lagen om särskild företrädare för barn) och offentligt biträde (5 § lagen om offentligt biträde).

Enligt den reglering som nu tillämpas vid byte av offentlig försvarare krävs alltså giltiga skäl för att ett byte ska tillåtas, medan särskilda skäl krävs vid byte av andra biträden. Utredningen konstaterar att det inte föreligger någon större skillnad mellan kraven, men lyfter frågan om brottmålets särskilda karaktär och det faktum att en tilltalad inte alltid väljer sin försvarare kan innebära att uttrycket giltiga skäl medger en något mer generös inställning till byte än uttrycket särskilda skäl. För att undvika tveksamheter kring om införandet av ett krav på särskilda skäl för byte innebär en ändring i förhållande till nuvarande praxis föreslår utredningen att uttrycket giltiga skäl ska användas i den nya bestämmelsen om byte av offentlig försvarare.

Mot denna argumentation kan anföras att inte heller målsäganden eller den som har ett offentligt biträde alltid väljer sitt biträde själv. Intresset av att få byta biträde kan vara lika stort i dessa fall som för en misstänkt.

Lämpligheten i att ställa upp andra krav för byte av offentlig försvarare jämfört med byte av andra biträden kan alltså ifrågasättas. Som *Stockholms tingsrätt* anför skulle inte den misstänktes behov och intressen komma att äventyras genom införandet av ett krav på särskilda skäl för byte. Dessutom ger användningen av s.k. öppna rekvisit som giltiga skäl, som *Svea hovrätt* framhåller, inte någon egentlig vägledning för hur bestämmelsen ska tillämpas. Även detta talar för att i stället använda rekvisitet särskilda skäl, på samma sätt som för byte av övriga biträden. Av en bestämmelse om byte av offentlig försvarare bör således framgå att det krävs särskilda skäl för att en begäran om byte ska bifallas. Någon ändring i förhållande till tidigare praxis är inte avsedd.

Enligt rättshjälpslagen gäller att om byte av biträde har skett en gång, får nytt byte ske endast om det finns synnerliga skäl. Enligt förarbetena innebär kravet på synnerliga skäl att det måste vara närmast omöjligt för biträdet att fullgöra sin uppgift. Det kan vara fråga om att biträdet insjuknat, att en jävssituation har uppstått eller att mycket djupgående motsättningar har uppstått. En helhetsbedömning av situationen ska göras där både de motsättningar som finns och orsakerna till dessa beaktas. Skälen mot ett byte väger tyngre ju mer kostnaderna ökar (prop. 1996/97:9 s. 157 och 217).

Även när det gäller byte på nytt av offentliga försvarare ska en helhetsbedömning av situationen göras där både de motsättningar som finns och orsakerna till dessa ska beaktas. Enligt praxis får ännu högre krav ställas för att giltigt skäl till byte ska anses föreligga i den situation då byte redan har skett en gång. I regel får också sannolikheten anses vara mindre att den tilltalades önskemål om ett nytt byte verkligen bottenar i bristande förtroende för försvararen. Fastän stor vikt måste fästas vid att den tilltalade får önskad försvarare kan hänsynen till den tilltalades önskemål inte få drivas så långt att konsekvenserna blir orimliga (se NJA 1995 s. 75). Andra skäl för ett ytterligare byte kan vara att en jävssituation har uppstått eller att den offentliga försvararen har blivit sjuk. Hänsyn måste även tas till andra berättigade intressen, t.ex.

det allmänna intresset av att straffrättskipningen fortgår på ett tillfredsställande sätt.

Utredningen anser att de krav som ställts upp i praxis vid byte på nytt av offentlig försvarare kan anses motsvara de krav på synnerliga skäl som ställs upp i rättshjälpslagen. Svea hovrätt, *Göta hovrätt* och *Hovrätten för Västra Sverige* ifrågasätter om inte kravet på synnerliga skäl är strängare än vad som gäller enligt nuvarande praxis rörande försvararbyte. Regeringen gör dock samma bedömning som utredningen att det av den praxis som har utbildats när det gäller byte av offentlig försvarare kan utläsas att kraven är särskilt höga när ett byte redan har skett. Dessutom finns det ett värde i att samma krav ställs upp vid byte av offentlig försvarare som vid byte av andra rättsliga biträden. Det bör således krävas synnerliga skäl för att på nytt få byta offentlig försvarare.

Sammanfattningsvis bör en regel införas som innebär att byte av offentlig försvarare får beslutas av rätten om det finns särskilda skäl. Om en offentlig försvarare har bytts ut en gång ska nytt byte få ske bara om det finns synnerliga skäl.

Överklagande av beslut om byte av biträde eller offentlig försvarare

Beslut om avslag på begäran om biträde eller försvarare och beslut där ett sådant uppdrag getts till någon annan än parten föreslagit kan överklagas särskilt med stöd av 49 kap. 5 § 7 rättegångsbalken. För närvarande överklagas beslut om avslag på begäran om byte av försvarare och andra rättsliga biträden som rättshjälpsbiträde, målsägandebiträde och särskild företrädare för barn med stöd av bestämmelsen trots att frågan om byte inte omfattas av ordalydelsen. Med hänsyn till att det föreslås en särskild bestämmelse om byte av offentlig försvarare kan det vara lämpligt att även möjligheten att överklaga beslutet kommer till tydligt uttryck i lagtext. Även möjligheten att överklaga beslut om byte av andra biträden bör regleras. Med anledning av detta föreslås ett tillägg i bestämmelsen som tar sikte särskilt på byte av biträde och försvarare.

Entledigande av offentlig försvarare

Som nämns ovan får ett förordnade av offentlig försvarare återkallas av rätten om behovet upphör eller om det finns något annat giltigt skäl för återkallelse. Behovet av offentlig försvarare kan anses ha upphört om förordnandet har meddelats innan åtal väckts och det senare visar sig att åtalet inte omfattar det brott som motiverade förordnandet (prop. 1983/84:23 s. 22). Ett annat giltigt skäl för återkallelse kan vara att försvararen inte utför försvaret med tillräcklig omsorg eller på något annat sätt åsidosätter sina plikter som försvarare. En annan anledning att återkalla förordnande kan vara att den misstänkte begär det (NJA II 1943 s. 285).

När det gäller rättshjälpsbiträden, målsägandebiträden och offentligt biträde uttrycks det i stället på så sätt att biträdet kan entledigas om det finns skäl för det (26 § första stycket rättshjälpslagen, 4 § tredje stycket lagen om målsägandebiträde och 5 § lagen om offentligt biträde). Som *Svea hovrätt* uppmärksammar ger kravet på att ett skäl ska vara "giltigt" inte någon vägledning för tillämpningen. Med hänsyn dessutom till

intresset av att bestämmelserna utformas så likartat som möjligt för alla rättsliga biträden bör lagtexten när det gäller entledigande av försvarare utformas som för de andra biträdena. Någon ändring i förhållande till tidigare praxis är inte avsedd.

9 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Regeringens förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 juli 2018.

Om en offentlig försvarare har förordnats i ett mål om undanröjande av påföljd före ikraftträdandet, ska inte den nya bestämmelsen om ersättningsskyldighet för kostnader för försvarare tillämpas.

Äldre bestämmelser om ersättningsskyldighet för salivprov ska fortfarande gälla för sådana prov som har tagits före ikraftträdandet.

Om ett målsägandebitråde har förordnats före ikraftträdandet, ska inte den nya bestämmelsen om begränsning av målsägandebiträdets förordnande tillämpas.

Biträdeskostnadsutredningens förslag överensstämmer delvis med regeringens. Biträdeskostnadsutredningen föreslår att lagändringarna ska träda i kraft den dag regeringen bestämmer och föreslår inte någon övergångsbestämmelse gällande begränsningen av målsägandebiträdets förordnande.

Remissinstanserna: Ingen remissinstans berör förslagen.

Straffprocessutredningens förslag överensstämmer inte med regeringens. Straffprocessutredningen föreslår att lagändringarna ska träda i kraft den dag regeringen bestämmer och föreslår inte någon övergångsbestämmelse gällande begränsningen av målsägandebiträdets förordnande.

Remissinstanserna: Ingen remissinstans berör förslaget.

2014 års sexualbrottskommittés förslag överensstämmer inte med regeringens. Kommittén föreslår en annan tidpunkt för ikraftträdandet.

Remissinstanserna: Ingen remissinstans berör förslaget.

Skälen för regeringens förslag: Förslagen syftar till ett mer effektivt och ändamålsenligt utnyttjande av resurserna när det gäller rättsliga biträden. Stödet till målsäganden förbättras genom skärpta kompetenskrav för målsägandebiträden och krav på rättens tillstånd för att ett sådant bitråde ska få sätta någon annan i sitt ställe. Målsägandebiträdets förordnande begränsas i tiden, vilket leder till kostnadsbesparingar. Samtidigt kan ett nytt förordnande bli möjligt om det finns behov av det. Dömda i brottmål får ökad ersättningsskyldighet till staten för kostnader, vilket leder till ökade intäkter för staten. Reglerna om byte av offentlig försvarare förtydligas. De föreslagna lagändringarna bör därför träda i kraft så snart som möjligt. En lämplig tidpunkt är den 1 juli 2018.

När det gäller processrättslig lagstiftning är huvudregeln att nya bestämmelser blir tillämpliga omedelbart. Det är emellertid rimligt att den som har fått en offentlig försvarare förordnad för sig kan överblicka de ekonomiska konsekvenserna av förordnandet. Bestämmelserna om ersättningsskyldighet för kostnader för försvarare i mål om undanröjande av påföljd bör därför inte tillämpas när en offentlig försvarare har förordnats före ikrafträdandet. Detsamma bör gälla bestämmelserna om ersättningsskyldighet för provtagning och analys av saliv när provet har tagits före ikrafträdandet. Det är även rimligt att de målsägandebiträden som har förordnats före ikrafträdandet enligt de förutsättningar som gällde då får fullfölja sitt uppdrag enligt dessa förutsättningar. Om ett målsägandebitråde har förordnats före ikrafträdandet bör alltså den nya bestämmelsen om begränsning av målsägandebiträdets förordnande inte tillämpas.

För övriga lagändringar behövs inte några övergångsbestämmelser.

10 Konsekvenser

Regeringens bedömning: Flera av förslagen innebär att stödet till brottsoffer stärks samtidigt som statens resurser används på ett mer effektivt och ändamålsenligt sätt.

Förslagen beräknas medföra endast marginella kostnadsökningar för Åklagarmyndigheten och Sveriges Domstolar. Det allmännas kostnader för målsägandebitråde i hovrätt beräknas dessutom att minska med ca 38 miljoner kr. Förslagen om utökad ersättningsskyldighet för dömda beräknas leda till ökade intäkter för det allmänna med ca 3,5 miljoner kr.

Straffprocessutredningens bedömning överensstämmer delvis med regeringens. Utredningen utgår från samma beräkningsmodell som regeringen, men beräkningarna av de ekonomiska konsekvenserna avseende kostnaderna för målsägandebitråde i hovrätten bygger på äldre uppgifter.

Remissinstanserna: Ingen remissinstans invänder mot bedömningen.

Biträdeskostnadsutredningens bedömning överensstämmer delvis med regeringens. Utredningen utgår från samma beräkningsmodeller som regeringen, men beräkningarna bygger på äldre uppgifter.

Remissinstanserna: Majoriteten av remissinstanserna invänder inte mot bedömningen. *Åklagarmyndigheten* ifrågasätter om förslaget att målsägandebiträdets förordnande upphör när tiden för att överklaga domen har löpt ut kommer att medföra så stora besparingar som utredningen har kommit fram till.

Promemorians bedömning överensstämmer delvis med regeringens. Promemorians bedömning bygger på samma beräkningsmodell, men beräkningarna av de ekonomiska konsekvenserna avseende kostnaderna för målsägandebitråde i hovrätten bygger på äldre uppgifter.

Remissinstanserna: Ingen remissinstans invänder mot bedömningen.

2014 års sexualbrottskommittés bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Ingen remissinstans invänder mot bedömningen.

Skälen för regeringens bedömning

Konsekvenser för enskilda

De skärpta kompetenskraven för målsägandebiträden och kravet på rättens tillstånd för att ett sådant biträde ska få sätta någon annan i sitt ställe innebär att förutsättningarna för att brottsoffer ska få bättre stöd under rättsprocessen förbättras.

Även förslaget om begränsning av målsägandebiträdets förordnande kommer i första hand att beröra brottsoffer. Målsägandebiträde ska fortsättningsvis endast förordnas i högre instans när det finns ett reellt behov av det, vilket innebär att färre målsägande kommer att biträdas av ett målsägandebiträde i hovrätten. Förslaget innebär emellertid ingen egentlig försämring för brottsoffer eftersom behovet av målsägandebiträde i hovrätten generellt har minskat som en konsekvens av reformen. En modernare rättegång. Förslaget kommer även att beröra de personer som döms för brott då frånvaron av målsägandebiträde medför att den dömda inte behöver ersätta kostnaderna för målsägandebiträde i lika stor utsträckning.

Utvidgad ersättningsskyldighet till staten i brottmål kommer att beröra de personer som döms för brott.

Förordnanden av målsägandebiträden kommer att begränsas till en instans i taget, vilket innebär att uppdrag som målsägandebiträde tidsmässigt kan bli mindre omfattande än i dag. Det kan leda till att de som anlitas som målsägandebiträde i viss utsträckning behöver åta sig fler uppdrag eller andra typer av uppdrag. Även de skärpta kompetenskraven för målsägandebiträden kan för helt nyexaminerade jurister leda till att dessa i viss utsträckning behöver åta sig andra typer av uppdrag. För jurister som uppfyller kraven kan uppdragen däremot bli fler.

Förslaget att rättens tillstånd ska krävas för att ett målsägandebiträde ska kunna sätta någon annan i sitt ställe förväntas leda till att den som accepterar ett uppdrag att vara målsägandebiträde i högre grad måste överväga om han eller hon har möjlighet att genomföra uppdraget i sin helhet och annars tacka nej till det.

Konsekvenser för myndigheter

Ändringarna i lagen om målsägandebiträde kan innebära vissa initiala kostnader för Åklagarmyndigheten och Sveriges Domstolar. De kostnader som kan uppstå avser t.ex. uppdatering av informationsmaterial, handböcker och information till medarbetare om lagens ändrade innehåll. Kostnaderna för de åtgärder som nu nämnts bedöms rymmas inom respektive myndighets befintliga anslag.

Begränsningen av målsägandebiträdens förordnande kommer att innebära en tillkommande uppgift främst för hovrätterna som i vissa fall kommer att behöva pröva behovet av målsägandebiträde i hovrätten. Även kravet på rättens tillstånd för att målsägandebiträdet ska få sätta någon annan i sitt ställe innebär en tillkommande uppgift för

domstolarna. De nya uppgifterna för domstolarna är emellertid inte mer omfattande än att kostnaderna bedöms rymmas inom befintligt anslag.

Begränsningen av målsägandebiträdets förordnande innebär även att åklagarna i större utsträckning kan komma att få bistå målsäganden under processen i hovrätten. Arbetsinsatsen är emellertid begränsad eftersom ett målsägandebitråde alljämt ska förordnas om det finns behov av det, t.ex. om det blir fråga om förnyade förhör med målsäganden eller komplicerade skadeståndsanspråk. Kostnadsökningarna för Åklagarmyndigheten bedöms därför bli begränsade och rymmas inom befintligt anslag.

Påverkan på anslaget 1:12 Rättsliga biträden m.m. och intäkter till det allmänna

Att målsägandebiträdets förordnande upphör när tiden för att överklaga domen har löpt ut innebär att kostnaderna för målsägandebiträden kommer att minska. År 2016 uppgick kostnaden för målsägandebitråde i hovrätten till 51 miljoner kr. Regeringen delar utredningarnas uppfattning att kostnaderna kan komma att minska med 75 procent per år. Utifrån 2016 års utfall skulle det innebära en minskning av utgifterna på anslaget 1:12 Rättsliga biträden m.m. med ca 38 miljoner kr per år. Kostnaderna för målsägandebitråde i Högsta domstolen uppgick år 2016 till knappt 350 000 kr. De förändrade reglerna när det gäller målsägandebitråde i Högsta domstolen bedöms därför endast få marginell påverkan på anslaget.

Förslaget om ökad ersättningsskyldighet till staten i brottmål kommer att öka intäkterna till det allmänna. Sådana intäkter redovisas på inkomstitel 2811 Övriga inkomster av statens verksamhet. Biträdeskostnadsutredningen har uppskattat att ca tio procent av de fall där salivprov förekommer leder till fällande domar där ersättningsskyldighet kan bli aktuell. År 2016 uppgick antalet salivprov avseende personer misstänkta för brott till 25 823 stycken. Analyskostnaden uppgår till 950 kr per prov, vilket innebär att intäkterna till det allmänna kan förväntas öka med ca 2,5 miljoner kr per år.

Regeringen instämmer även i Biträdeskostnadsutredningens uppskattning att förslaget om ersättningsskyldighet för kostnader för försvarare i mål om undanröjande av påföljd bör generera ca 1 miljon kr i intäkter till det allmänna.

Övriga konsekvenser

Skärpta kompetenskrav för målsägandebiträden och kravet på rättens tillstånd för att biträdet ska få sätta någon annan i sitt ställe innebär att de som har rätt till målsägandebitråde kommer att få bättre stöd under rättsprocessen. Det gäller oavsett om målsäganden är flicka eller pojke, kvinna eller man. Stödet från ett målsägandebitråde har stor betydelse i exempelvis mål om sexualbrott och våld i nära relationer. I den typen av mål är det främst flickor och kvinnor som är målsägande. Ett stärkt stöd för målsäganden i den typen av mål kan därmed bidra till att uppnå det jämställdhetspolitiska målet att mäns våld mot kvinnor ska upphöra.

De skärpta kompetenskraven och kravet på rättens tillstånd för att målsägandebiträdet ska få sätta någon annan i sitt ställe innebär även att barn får ett bättre stöd under rättsprocessen.

Förslaget bedöms inte ha någon påverkan på möjligheten att nå de integrationspolitiska målen.

11 Författningskommentar

11.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

21 kap. Om den misstänkte och hans försvar

6 §

En offentlig försvarare får entledigas av rätten om behovet av offentlig försvarare upphör eller om det finns något annat skäl för det. Om den misstänkte utser en annan försvarare, ska den offentliga försvararen entledigas om det inte skulle medföra synnerlig olägenhet.

Ett byte av offentlig försvarare får beslutas av rätten, om det finns särskilda skäl. Om en offentlig försvarare har bytts ut en gång, får ett nytt byte ske bara om det finns synnerliga skäl.

En offentlig försvarare får inte utan rättens tillstånd sätta någon annan i sitt ställe.

Paragrafen innehåller bestämmelser om entledigande, byte och substitution av offentlig försvarare. Övervägandena finns i avsnitt 8.

Enligt *första stycket* får en offentlig försvarare entledigas av rätten om behovet av offentlig försvarare upphör eller om det finns något annat skäl för det. Liksom hittills kan behovet upphöra t.ex. om den offentliga försvararen har förordnats innan åtal har väckts och det sedan visar sig att åtalet inte omfattar det brott som motiverade förordnandet. I övrigt kan en offentlig försvarare entledigas om det finns skäl för det. Ett skäl kan vara att försvararen inte utför försvaret med tillräcklig omsorg eller på något annat sätt åsidosätter sina plikter som försvarare. En annan anledning att entlediga försvararen kan vara att den misstänkte begär det. I paragrafens hittillsvarande lydelse har det krävts giltigt skäl för entledigande. Någon förändring i förhållande till tidigare praxis är inte avsedd.

I *andra stycket* införs bestämmelser om när ett byte av en offentlig försvarare får beviljas. Det är rätten som beslutar om byte. För att ett byte ska få ske krävs det att det finns särskilda skäl. Någon förändring i förhållande till tidigare praxis är inte avsedd. Samma omständigheter som tidigare har godtagits som skäl för byte av försvarare ska även fortsättningsvis kunna motivera ett byte. Alltså kan brister i den tilltalades förtroende för den offentliga försvararen få betydelse vid bedömningen av om särskilda skäl föreligger, speciellt i fall där den tilltalade riskerar ett långt frihetsberövande. Att den tilltalade och försvararen har delade meningar om vilken bevisning som ska läggas fram kan också ha betydelse. Vidare kan särskilda skäl föreligga om den

offentlige förvararen har blivit långvarigt sjuk eller om en jävssituation har uppstått.

Utrymmet att tillåta byte av försvarare är liksom tidigare normalt mindre när den person som den tilltalade själv har föreslagit har förordnats till offentlig försvarare. Utrymmet att få byta är också mindre om begäran om byte framställs sent i processen. Om begäran om byte däremot framställs så pass tidigt att den förordnade offentlige försvararen ännu inte har börjat arbeta med ärendet och därför inte har något anspråk på ersättning för nedlagt arbete bör en generösare tillämpning kunna godtas.

Om byte av offentlig försvarare har beviljats en gång krävs det synnerliga skäl för att ett nytt byte ska beviljas. Samma omständigheter som kan motivera ett första byte har betydelse för bedömningen, men för att kravet på synnerliga skäl ska vara uppfyllt måste skälen för byte framträda med ännu större styrka. Någon förändring i förhållande till tidigare praxis är inte avsedd.

I *tredje stycket* görs en språklig ändring.

31 kap. Om rättegångskostnad

1 §

Om den tilltalade döms för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för det som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för kostnaden för *provtagning och analys av blod, urin och saliv* som avser honom eller henne och som har gjorts för *att utreda* brottet.

Ersättningsskyldigheten omfattar dock inte kostnader som inte skäligen varit motiverade för utredningen, eller kostnader som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans eller hennes ombud eller försvarare som utsetts av honom eller henne. Ersättningsskyldigheten omfattar inte heller det som betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade.

Den tilltalade är inte i *något* annat fall än som avses i 4 § första stycket skyldig att betala mera av kostnaden för försvararen än vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Det som sägs i den lagen om kostnad för rättshjälpsbiträde gäller i stället kostnad för offentlig försvarare.

Det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned eller *efterskänkas*, om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att ersätta understiger en viss gräns som regeringen fastställt, ska han eller hon inte vara ersättningsskyldig.

Paragrafen innehåller bestämmelser om skyldighet för en tilltalad som döms för brott att ersätta vissa av statens kostnader i målet. Övervägandena finns i avsnitt 7.1.

I *första stycket* görs ett tillägg som innebär att en tilltalad som döms för brott, utöver kostnaden för provtagning och analys av blod och urin, även ska ersätta staten för kostnader för provtagning och analys av saliv som har gjorts för utredningen av brottet. Med salivprov avses s.k. topsning, i

syfte att göra en DNA-analys av provet. Ett krav för att den tilltalade ska bli skyldig att ersätta kostnaderna för provtagning och analys av saliv är, liksom för provtagning och analys av blod och urin, att provtagningen och analysen har gjorts för utredning om brottet. Det innebär att ersättningsskyldighet inte kan beslutas för sådana prov som är tagna i något annat syfte, t.ex. i registrerings syfte. Ersättningsskyldighet kan inte heller beslutas för prov som har tagits för utredning om något annat brott än det som den tilltalade döms för i målet, eller som tagits i ett annat sammanhang. Kostnaderna kan, liksom kostnaderna för provtagning och analys av blod och urin, sättas ned enligt paragrafens fjärde stycke.

I övrigt ändras paragrafen endast språkligt.

48 kap. Om strafföreläggande och föreläggande av ordningsbot

2 §

Strafföreläggande enligt detta kapitel innebär att den misstänkte föreläggs ett bötesstraff, efter vad åklagaren anser att brottet bör föranleda, *som den misstänkte får godkänna omedelbart eller inom en viss tid*. Under *de* förutsättningar som anges i 4 § andra stycket får strafföreläggande avse villkorlig dom eller *en* sådan påföljd i förening med böter. Av 5 a § framgår att ett strafföreläggande också får omfatta ett enskilt anspråk som avser betalningsskyldighet.

Föreläggande av ordningsbot enligt detta kapitel innebär att den misstänkte föreläggs ett bötesstraff, efter vad som bestäms enligt 14 §, *som han eller hon får godkänna omedelbart eller inom en viss tid*.

Om ett brott är förenat med egendoms förverkande, annan sådan särskild rättsverkan eller särskild rättsverkan i form av avgift enligt lagen (1994:419) om brottsofferfond, ska också en sådan särskild rättsverkan omfattas av ett strafföreläggande. Detsamma gäller kostnad för *provtagning och analys av blod, urin och saliv* som avser den misstänkte och som har gjorts för att utreda brottet. I fråga om sådan kostnad tillämpas bestämmelserna om särskild rättsverkan.

Om ett brott är förenat med företagsbot ska boten också föreläggas genom strafföreläggande som den misstänkte får godkänna.

Paragrafen innehåller bestämmelser angående strafföreläggande och föreläggande av ordningsbot. Övervägandena finns i avsnitt 7.1.

Ändringen i *tredje stycket* innebär att även kostnad för provtagning och analys av saliv som avser den misstänkte och som har gjorts för utredning om brottet ska omfattas av ett strafföreläggande. Förutsättningarna för ersättningsskyldigheten för provtagning och analys av saliv är desamma som gäller för provtagning och analys av blod och urin.

I övrigt ändras paragrafen endast språkligt.

49 kap. Om rätten att överklaga en tingsrätts domar och beslut och om prövningstillstånd

5 §

En tingsrätts beslut får överklagas särskilt, om tingsrätten i beslutet

1. avvisat ett ombud, ett biträde eller en försvarare eller ogillat ett yrkande om detta,

2. ogillat ett yrkande av tredje man att få delta i rättegången som interventent eller målsägande eller prövat fråga enligt 13 kap. 7 § om övertagande av ett käromål,

3. förelagt en part eller någon annan att lägga fram skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning eller vid prövning enligt 3 kap. 3 § andra stycket 4 eller 5 tryckfrihetsförordningen eller 2 kap. 3 § andra stycket 4 eller 5 yttrandefrihetsgrundlagen funnit det vara av synnerlig vikt att en uppgift som avses där lämnas vid vittnesförhör eller förhör med en part under sanningsförsäkran,

4. prövat en fråga om utdömande av förelagt vite eller häkte eller om ansvar för förseelse i rättegången eller om skyldighet för någon att ersätta rättegångskostnad,

5. prövat en fråga om ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller enskild part eller om ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller någon annan,

6. prövat en fråga i tvistemål om kvarstad eller annan åtgärd enligt 15 kap. eller i brottmål om häktning, tillstånd till restriktioner enligt 24 kap. 5 a §, en åtgärd som avses i 25–28 kap. eller omhändertagande enligt 28 kap. brottsbalken,

7. avslagit en begäran om biträde eller försvarare, *avslagit en begäran om byte av biträde eller försvarare* eller utsett någon annan än *den parten föreslagit till ett sådant uppdrag*,

8. prövat en fråga som gäller rättshjälp enligt rättshjälplagen (1996:1619) i annat fall än som avses i 5 eller 7,

9. avslagit en begäran om att ersättning till vittne som åberopats av en enskild part *ska betalas* av allmänna medel enligt 36 kap. 24 § andra stycket, eller

10. prövat en fråga enligt 33 kap. brottsbalken om avräkning av tiden för vissa frihetsberövanden.

Paragrafen innehåller bestämmelser om när en tingsrätts beslut får överklagas särskilt. Övervägandena finns i avsnitt 8.

I *punkten 7* införs en uttrycklig regel som gäller beslut om byte av biträde eller offentlig försvarare. Någon ändring i förhållande till tidigare praxis vad gäller möjligheten att överklaga beslut om byte av biträde eller försvarare avses inte.

I övrigt ändras paragrafen endast språkligt.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2018.

2. För salivprov som har tagits före ikraftträdandet gäller 31 kap. 1 § och 48 kap. 2 § i den äldre lydelsen.

Övervägandena finns i avsnitt 9.

Lagen träder enligt *punkten 1* i kraft den 1 juli 2018.

Enligt *punkten 2* kan den dömde inte bli ersättningskyldig om salivprov har tagits före ikraftträdandet.

11.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken

19 §

En person som har dömts till straff eller någon annan påföljd för brott genom en dom som får verkställas trots att den inte har fått laga kraft, och som är intagen i kriminalvårdsanstalt eller i särskilt ungdomshem

med stöd av 32 kap. 5 § brottsbalken för att påföljden ska verkställas, ska vid överklagande av domen anses som häktad för brottet. Detsamma gäller den som är omhändertagen enligt 28 kap. 11 § brottsbalken.

Det som i rättegångsbalken föreskrivs för brottmål ska gälla även vid förfarande om undanröjande av påföljd och utdömmande av annan påföljd för brott eller om någon annan åtgärd i fråga om utdömd påföljd, om inget annat är föreskrivet. Om den dömda är intagen i anstalt eller i särskilt ungdomshem som avses i första stycket, för att påföljden ska verkställas, ska han eller hon anses som häktad för brottet.

Om en offentlig försvarare har förordnats för den dömda i mål om undanröjande av påföljd enligt 27 kap. 6 § eller 28 kap. 8 § brottsbalken, ska 31 kap. rättegångsbalken om ersättningsskyldighet för den tilltalade tillämpas. I övriga mål om undanröjande av påföljd eller någon annan åtgärd i fråga om utdömd påföljd ska ersättning till försvararen alltid betalas av staten.

Paragrafen innehåller bestämmelser om situationer där en dömd person ska anses som häktad för brottet och om förfarandet i mål om undanröjande av påföljd. Övervägandena finns i avsnitt 7.2.

I första och andra styckena görs språkliga ändringar.

Regleringen angående ersättning till offentlig försvarare har hittills funnits i andra stycket, men flyttas till ett nytt tredje stycke, enligt vilket den dömda i vissa mål om undanröjande av påföljd kan bli skyldig att ersätta staten för hela eller del av kostnaden för den offentliga försvararen om en sådan har förordnats i målet. Ersättningsskyldighet kan aktualiseras i mål där åklagaren väcker talan om att en villkorlig dom ska undanröjas på grund av att den dömda inte har iakttagit vad som åligger honom eller henne enligt den villkorliga domen (27 kap. 6 § brottsbalken) eller i mål där åklagaren väcker talan om att en skyddstillsyn ska undanröjas på grund av att den dömda allvarligt har åsidosatt sina åligganden (28 kap. 8 § brottsbalken). I sådana situationer ska 31 kap. rättegångsbalken om ersättningsskyldighet för den tilltalade gälla. Det innebär att samma regler gäller för den dömda i angivna förfaranden som för tilltalade i brottmål. Vad som sägs i det angivna kapitlet om att den tilltalade döms för brottet respektive frikänns ska därmed avse att åklagarens yrkande om undanröjande bifalls respektive ogillas. Hänvisningen till 31 kap. rättegångsbalken omfattar samtliga bestämmelser i det kapitlet som rör ersättningsskyldighet för en tilltalad. Det innebär bl.a. att hänsyn ska tas till den dömdes ekonomiska förhållanden och att det belopp som den dömda ska betala får sättas ned eller efterskänkas.

Liksom hittills gäller att kostnaden för den offentliga försvararen ska stanna på staten om påföljden undanröjs, eller någon annan åtgärd i fråga om påföljden beslutas, i andra situationer än som avses i 27 kap. 6 § och 28 kap. 8 § brottsbalken.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2018.
2. Om en offentlig försvarare har förordnats före ikraftträdandet gäller 19 § i den äldre lydelsen.

Övervägandena finns i avsnitt 9.

Lagen träder enligt *punkten 1* i kraft den 1 juli 2018.

Enligt *punkten 2* kan den dömde inte bli ersättningsskyldig om den offentliga försvararen har förordnats före den 1 juli 2018.

11.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebitråde

1 §

När en förundersökning har inletts eller återupptagits ska ett särskilt biträde för målsäganden (målsägandebitråde) förordnas i mål om

1. brott enligt 6 kap. brottsbalken, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av *ett* sådant biträde,

2. brott enligt 3 eller 4 kap. brottsbalken, på vilket fängelse kan följa, eller enligt 8 kap. 5 eller 6 § brottsbalken eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott, om det med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkte eller andra omständigheter kan antas att målsäganden har behov av *ett* sådant biträde,

3. annat brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av *ett* sådant biträde.

Paragrafen anger vissa allmänna förutsättningar för förordnade av målsägandebitråde och anger de typer av mål där det kan bli aktuellt att förordna ett sådant biträde. Övervägandena finns i avsnitt 6.

I paragrafen görs en redaktionell ändring genom att det hittillsvarande andra stycket om förordnande av målsägandebitråde i högre rätt flyttas till andra stycket i 1 a §.

I övrigt ändras paragrafen endast språkligt.

1 a §

Ett målsägandebitrådes förordnande gäller till dess att tiden för att överklaga domen i målet har löpt ut, om inte förordnandet dessförinnan har upphört eller något annat följer av 3 § andra stycket.

Om åklagaren eller den tilltalade har överklagat domen i ansvarsdelen, ska ett målsägandebitråde förordnas i högre rätt under de förutsättningar som anges i 1 §. Vid bedömningen av om målsäganden har behov av ett målsägandebitråde i högre rätt ska det även beaktas

1. om målsäganden ska höras,

2. vad som ska prövas i fråga om enskilt anspråk, och

3. om det finns något annat särskilt skäl.

Paragrafen är ny. Övervägandena finns i avsnitt 6.

Av *första stycket* framgår att ett målsägandebitrådes förordnande upphör när tiden för att överklaga domen har löpt ut i det mål där målsägandebitråde har förordnats. Målsägandebitrådets förordnande kan dock upphöra tidigare om t.ex. ett entledigande har skett med stöd av 4 § tredje stycket.

Bestämmelsen gäller både när målsägandebitråde har förordnats vid tingsrätten och målet överklagas till hovrätten och när målsägandebitråde har förordnats i hovrätten och målet överklagas till Högsta domstolen. Av bestämmelsen följer att det ingår i målsägandebitrådets uppdrag att

bistå målsäganden med att överklaga domen om målsäganden vill göra ett sådant överklagande. Det gäller även anslutningsöverklaganden.

Bestämmelsen gäller inte i sådana fall som avses i 3 § andra stycket. Det innebär att målsägandebiträdets förordnande inte upphör om domen har överklagats endast i fråga om enskilt anspråk. I sådana fall kvarstår uppdraget enligt den särskilda regleringen om detta. Målsägandebiträdets uppdrag kvarstår också i de fall där talan om enskilt anspråk har avskilts enligt 22 kap. 5 § rättegångsbalken för att handläggas enligt reglerna för tvistemål och domen i det målet sedan överklagas. Undantag görs dock om målet handläggs som ett mål om mindre värden enligt 1 kap. 3 § rättegångsbalken.

Liksom hittills gäller att den som inte har haft något målsägandebiträde i lägre rätt inte kan få det i högre rätt om endast det enskilda anspråket har överklagats. I den situationen får målsäganden i stället ansöka om rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619).

I *andra stycket* regleras frågan om förordnade av målsägandebiträde i hovrätten och Högsta domstolen. Första meningen motsvarar det tidigare andra stycket i 1 §. Den har dock fått ett vidare tillämpningsområde genom att bestämmelsen är tillämplig oberoende av om det i underrätten har funnits ett målsägandebiträde vars uppdrag har upphört enligt första stycket eller om frågan om målsägandebiträde aktualiseras först i överrätt. Ett målsägandebiträde kan, precis som tidigare, förordnas efter begäran från målsäganden eller när det annars finns anledning till det, t.ex. efter initiativ från åklagaren eller den högre rätten.

När frågan om att förordna ett målsägandebiträde i högre rätt aktualiseras ska en prövning av målsägandens behov göras enligt de allmänna bestämmelserna i 1 §. Förutom att förutsättningarna i 1 § ska vara uppfyllda ska rätten beakta om målsäganden ska höras, vad som ska prövas i fråga om enskilt anspråk och om det finns något annat särskilt skäl som innebär att målsäganden har behov av ett biträde. Regleringen är avsedd att klargöra att prövningen även ska ske utifrån de behov som målsäganden har i överrättsprocessen.

Som framgår av den första punkten kan det faktum att målsäganden ska höras på nytt vara ett skäl som talar för att målsäganden behöver ha ett biträde även i den högre rätten. En bedömning ska dock göras i det enskilda fallet. Vad brottet rör och målsägandens situation – t.ex. relationen till den tilltalade och vad målsäganden ska höras om – har också betydelse för bedömningen.

Enligt den andra punkten kan målsägandens behov av stöd med talan om enskilt anspråk vara ett skäl som talar för att ett biträde bör förordnas i den högre rätten. Många gånger bör målsäganden kunna få ett lika gott stöd genom att åklagaren biträder målsäganden med att föra talan om det enskilda anspråket. Är det fråga om mer komplicerade skadeståndsfrågor där det krävs utförlig argumentation eller mer ingående genomgång av skriftlig bevisning, kan det dock vara mer ändamålsenligt att ett målsägandebiträde förordnas.

Det kan finnas andra situationer där förhållandena är sådana att målsäganden har behov av att ett målsägandebiträde förordnas i den högre rätten. Enligt den tredje punkten finns det därför en möjlighet att förordna ett målsägandebiträde i högre rätt om det finns något särskilt skäl. Exempel på detta kan vara när målsäganden inte ska höras, men det

ska ske förnyade förhör med andra personer angående frågor som har betydelse för målsäganden. En annan omständighet som kan tala för att ett målsägandebitråde ska förordnas är om målsäganden biträder åtalet. En bedömning måste dock göras i varje enskilt fall och för att ett biträde ska förordnas bör det krävas att det faktum att målsäganden biträtt åtalet på något sätt har kommit till konkret uttryck, antingen i processen i den lägre rätten eller i överklagandet. Det kan vara fråga om att målsäganden lägger fram egen utredning, åberopar bevisning, justerar åtalet eller framställer ett eget påföljdsyrkande. Enbart ett påstående om att åtalet biträds är däremot inte tillräckligt för att målsäganden ska anses ha behov av ett målsägandebitråde.

3 §

Målsägandebiträdet *ska* ta till vara målsägandens intressen i målet samt lämna stöd och hjälp till målsäganden.

Målsägandebiträdet *ska* bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet, om detta inte görs av åklagaren. Målsägandebiträdets uppgift kvarstår även om talan avskilts enligt 22 kap. 5 § rättegångsbalken för att handläggas som *ett* särskilt mål enligt reglerna för tvistemål, såvida inte målet handläggs enligt 1 kap. 3 d § rättegångsbalken. Målsägandebiträdets uppgift kvarstår också om *domen* överklagas endast i fråga om enskilt anspråk.

Paragrafen innehåller bestämmelser om målsägandebiträdets uppgifter. Övervägandena finns i avsnitt 6.

Enligt *andra stycket* kvarstår målsägandebiträdets förordnande i högre rätt om domen överklagas endast i fråga om enskilt anspråk. Ändringen innebär att det förtydligas att målsägandebiträdets uppgifter kvarstår oavsett om det är en tingsrätts eller hovrätts dom som överklagas i fråga om enskilt anspråk.

I övrigt ändras paragrafen endast språkligt.

4 §

Ett målsägandebitråde förordnas på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det. *Till målsägandebitråde ska förordnas en advokat, en biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan person som har avlagt de kunskapsprov som krävs för behörighet till domaranställning. Endast den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter och även i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget får förordnas. Om målsäganden har föreslagit någon som är behörig, ska denne förordnas om det inte finns särskilda skäl mot det.*

Ett byte av målsägandebitråde får beslutas av rätten, om det finns särskilda skäl. Om ett målsägandebitråde har bytts ut en gång, får ett nytt byte ske bara om det finns synnerliga skäl. Ett målsägandebitråde får inte utan rättsens tillstånd sätta någon annan i sitt ställe.

Målsägandebiträdet *ska* entledigas, om det är påkallat med hänsyn till förhållandena i målet eller om det annars finns skäl för det.

I övrigt tillämpas i fråga om målsägandebitråde rättegångsbalkens regler om rättegångsbiträde.

Paragrafen innehåller regler om förordnande, byte och entledigande av målsägandebitråde. Övervägandena finns i avsnitt 5.1 och 5.2.

I *första stycket* har kompetenskraven för den som kan utses till målsägandebitråde ändrats. Utöver advokater och biträdande jurister på

advokatbyrå får endast den som har avlagt de kunskapsprov som krävs för behörighet till domaranställning förordnas. Vilka kunskapsprov som krävs för domaranställning framgår av 4 kap. 1 § rättegångsbalken och förordningen (2007:386) om kunskapsprov för behörighet som domare, m.m. De nya kompetenskraven innebär alltså att det inte längre är möjligt att till målsägandebiträde förordna en person som inte har juristexamen eller motsvarande äldre examen.

För såväl advokater som andra jurister gäller att endast den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter och även i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget får förordnas. Det ankommer på rätten att säkerställa att den som förordnas till målsägandebiträde i ett visst fall har rätt kvalifikationer för uppdraget.

Ett målsägandebiträde måste ha goda kunskaper om de regler som gäller under förundersökning och rättegång i brottmål. För att kunna ta till vara målsägandens intressen på rätt sätt i samband med förhör m.m. bör det också krävas att biträdet har goda kunskaper i straffrätt. Också uppgiften att föra målsägandens talan i skadeståndsdelen kräver god juridisk kompetens. Advokater bör som huvudregel anses uppfylla det kravet. För jurister som saknar advokattitel får rätten närmare pröva den enskilda juristens kompetens. Biträdande jurister på advokatbyråer bör i många fall anses uppfylla kraven om de har viss yrkeslivserfarenhet. Kravet på erfarenhet kan vara uppfyllt om den biträdande juristen är notariemeriterad eller har arbetat på advokatbyrå under mer än en begränsad tid. Det kan alltså normalt inte anses lämpligt att nyutexaminerade jurister eller biträdande jurister som precis har tillträtt en anställning på advokatbyrå direkt efter juristexamen uppträder som målsägandebiträden. Uppdrag att vara målsägandebiträde kan skilja sig åt beträffande komplexitet och grad av känslighet. En bedömning av om det tilltänkta bitrådets erfarenheter och kunskaper är tillräckliga måste därför göras i det enskilda fallet. Bitrådets erfarenheter kan vara tillräckliga för mindre känsliga uppdrag men otillräckliga för mer känsliga ärenden som t.ex. mål om sexualbrott och våld i nära relationer. Även mål där barn är målsägande kan kräva särskild kompetens. Rätten kan alltså vid sin bedömning behöva väga in sådana faktorer som bitrådets erfarenheter och kunskaper om barns rättigheter och behov samt hur man kommunicerar med barn och unga på deras nivå.

Kravet på att den som förordnas till målsägandebiträde även i övrigt ska vara särskilt lämplig för uppdraget innebär att rätten vid lämplighetsbedömningen ska ta hänsyn till även andra relevanta omständigheter än kunskaper och erfarenheter. Det innebär att en person som tidigare har uppvisat dåligt omdöme eller olämpligt beteende på ett sådant sätt att rätten bedömer honom eller henne olämplig för uppdraget inte ska kunna förordnas även om personens kunskaper och erfarenheter i och för sig är sådana som krävs för uppdraget.

Om målsäganden har önskat en viss jurist som målsägandebiträde är utgångspunkten att den föreslagna personen ska förordnas, under förutsättning att lämplighetskravet är uppfyllt och att det inte finns några särskilda skäl mot det. Liksom tidigare gäller att ett sådant skäl kan vara att det föreslagna biträdet med hänsyn till sitt förhållande till saken eller annan part inte bör förordnas. Ett annat särskilt skäl kan vara om frågan uppstår i högre rätt och ett målsägandebiträde har varit förordnat i lägre

rätt. Av effektivitets- och kostnadsskäl bör som utgångspunkt samma person förordnas i den högre rätten oavsett om målsäganden har önskemål om att en annan lämplig person ska förordnas.

I *andra stycket* görs en redaktionell ändring som innebär att förutsättningarna för byte av målsägandebiträde framgår direkt av paragrafen i stället för som tidigare genom hänvisning till rättshjälpslagen. Andra stycket ändras också på så sätt att möjligheten för ett målsägandebiträde att sätta någon annan i sitt ställe, s.k. substitution, begränsas. Substitution får ske endast om rätten har lämnat tillstånd till det. Rättens tillstånd kan inte vara generellt utan måste avse en viss person. Om målsägandebiträdet får förhinder, ska biträdet underrätta domstolen om det så snart som möjligt och samtidigt ange vem han eller hon vill sätta i sitt ställe. Ersättaren måste också vara advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller ha avlagt de kunskapsprov som krävs för behörighet till domaranställning. Ersättaren måste vidare uppfylla samma krav som det förordnade målsägandebiträdet på kunskaper och erfarenheter och även i övrigt vara särskilt lämplig för uppdraget.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 2018.
2. Bestämmelserna i den nya 1 a § första stycket tillämpas inte om ett målsägandebiträde har förordnats före ikraftträdandet.

Övervägandena finns i avsnitt 9.

Lagen träder enligt *punkten 1* i kraft den 1 juli 2018.

Punkten 2 innebär att om ett målsägandebiträde har förordnats före den 1 juli 2018 ska bestämmelserna i 1 a § första stycket om när förordnandet upphör inte tillämpas.

Sammanfattning av betänkandet Brottmålsprocessen (SOU 2013:17)

Bilaga 1

Det är angeläget att rättsväsendets resurser koncentreras till sådana fall och situationer då målsäganden har ett reellt behov av ett målsägandebitråde. Det är inte minst viktigt för att alla målsägande som är i behov av ett målsägandebitråde ska kunna få det. EMR-reformen har generellt påverkat målsägandens behov av stöd vid rättegången i hovrätten. Vi föreslår att ett målsägandebitrådes förordnade ska upphöra efter att tiden för att överklaga tingsrättens dom har löpt ut. Om målsäganden begär det eller om det annars finns anledning till det ska det ske en förnyad prövning av om målsägandebitråde ska förordnas i högre rätt.

Betänkandets lagförslag

Förslag till lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebitråde

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1988:609) om målsägandebitråde

dels att 1 § ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas en ny paragraf, 1 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

När en förundersökning har inletts eller återupptagits ska ett särskilt biträde för målsäganden (målsägandebitråde) förordnas i mål om

1. brott enligt 6 kap. brottsbalken, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde,

2. brott enligt 3 eller 4 kap. brottsbalken, på vilket fängelse kan följa, eller enligt 8 kap. 5 eller 6 § brottsbalken eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott, om det med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkte eller andra omständigheter kan antas att målsäganden har behov av sådant biträde,

3. annat brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av sådant biträde.

Målsägandebitråde får förordnas i högre rätt, om åklagaren eller den tilltalade har överklagat domen i ansvarsdelen.

1 a §

Målsägandebiträdets förordnande gäller, om inte annat följer av 3 §, fram till att tiden för att överklaga en lägre rätts dom har löpt ut.

Målsägandebitråde får förordnas i högre rätt, om åklagaren eller den tilltalade har överklagat domen i ansvarsdelen. Vid bedömningen ska den högre rätten, förutom vad som anges i 1 §, särskilt beakta om det med hänsyn till att målsäganden ska höras, vad den högre rätten ska pröva i fråga om enskilt anspråk eller något annat särskilt skäl kan antas att målsäganden har behov av målsägandebitråde.

Denna lag träder i kraft den dag regeringen bestämmer.

Förteckning över remissinstanserna

Efter remiss har yttrande över betänkande Brottmålsprocessen (SOU 2013:17) lämnats av Riksdagens ombudsmän, Riksrevisionen, Högsta domstolen, Svea hovrätt, Göta hovrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Hovrätten för Västra Sverige, Hovrätten för Nedre Norrland, Hovrätten för Övre Norrland, Attunda tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Södertälje tingsrätt, Södertörns tingsrätt, Falu tingsrätt, Linköpings tingsrätt, Jönköpings tingsrätt, Kalmar tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Lunds tingsrätt, Malmö tingsrätt, Varbergs tingsrätt, Värmlands tingsrätt, Sundsvalls tingsrätt, Östersunds tingsrätt, Lycksele tingsrätt, Umeå tingsrätt, Justitiekanslern, Domstolsverket, Åklagarmyndigheten, Ekobrottsmyndigheten, Rikspolisstyrelsen, Kriminalvården, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Datainspektionen, Kustbevakningen, Tullverket, Skatteverket, Arbetsgivarverket, Statskontoret, Uppsala universitet (Juridiska fakulteten), Lunds universitet (Juridiska fakulteten), Stockholms universitet (Juridiska fakulteten), Riksarkivet, Sveriges advokatsamfund, Sveriges Kommuner och Landsting, Svenskt näringsliv TCO, Jusek, Sveriges läkarförbund, Brottsofferjourernas riksförbund, Nämndemännens riksförbund, Riksförbundet frivilliga samhällsarbetare och Sveriges domareförbund.

Riksförbundet Kriminellas Revansch I Samhället har inte kommit in med något remissyttrande. LO har avstått från att yttra sig. SACO som organisation har avstått från att yttra sig. Remissyttranden har dock, som framgår ovan, inkommit från SACO-förbunden Jusek och Sveriges läkarförbund.

Sammanfattning av departementspromemorian Brottmålsprocessen – en konsekvensanalys (Ds 2015:4)

Bilaga 4

Inledning

Regeringskansliet gav i december 2013 en särskild utredare i uppdrag att ta fram det ytterligare underlag angående de praktiska, organisatoriska och ekonomiska konsekvenserna som behövs för ett ställningstagande till om förslagen i vissa angivna delar i betänkandet Brottmålsprocessen (SOU 2013:17) bör genomföras. I promemorian redovisas de överväganden som gjorts inom ramen för uppdraget och lämnas förslag till författningsändringar.

Målsägandebitråde

Straffprocessutredningen föreslog att ett målsägandebitrådes förordnande upphör efter att tiden för att överklaga tingsrättens dom löpt ut. Sådant biträde ska dock förordnas i överrätt när det finns anledning till det. Denna utredning bedömer att förslaget inte innebär någon beaktansvärd försämring för målsäganden. Efter genomförandet av EMR-reformen är det mycket ovanligt att målsäganden närvarar vid huvudförhandling i hovrätten. Med hänsyn bl.a. till detta är nyttan av ett målsägandebitråde i hovrättsprocessen mycket begränsad. Åklagaren kan normalt sett fullt ut biträda målsäganden på samma sätt som sker i de mål där målsägandebitråde inte har förordnats i underrätt. Vid en sammanvägning av kostnaderna och den begränsade nytta ett målsägandebitråde i hovrätten innebär för målsäganden görs bedömningen att kostnaden i många fall inte är försvarbar.

Synpunkter har framförts på att två av förslagen, dvs. avskaffandet av målsägandens rätt att biträda åtalet samt att ett målsägandebitrådes förordnande upphör efter att tiden för att överklaga en lägre rätts dom löpt ut, försämrar målsägandens ställning i brottmålsprocessen. Denna utredning bedömer att risken för att de eventuella negativa effekter som beskrivits inträffar är mycket begränsad.

Förteckning över remissinstanserna

Efter remiss har yttrande över departementspromemorian Brottmålsprocessen – en konsekvensanalys (Ds 2015:4) inkommit från Svea hovrätt, Göta hovrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Hovrätten för Västra Sverige, Hovrätten för Nedre Norrland, Hovrätten för Övre Norrland, Attunda tingsrätt, Södertälje tingsrätt, Södertörns tingsrätt, Falu tingsrätt, Linköpings tingsrätt, Jönköpings tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Lunds tingsrätt, Malmö tingsrätt, Östersunds tingsrätt, Umeå tingsrätt, Justitiekanslern, Domstolsverket, Åklagarmyndigheten, Ekobrottsmyndigheten, Polismyndigheten, Kriminalvården, Brå, Brottsoffermyndigheten, Datainspektionen, Kustbevakningen, Försäkringskassan, Tullverket, Skatteverket, Kronofogdemyndigheten, Arbetsgivarverket, Statskontoret, Lunds universitet, Riksarkivet, Sveriges domareförbund, Sveriges advokatsamfund, Brottsofferjouren, Jusek och TCO.

Svenskt näringsliv har inte kommit in med något remissyttrande. Riksdagens ombudsmän, Uppsala universitet (Juridiska fakulteten), LO och Sveriges Kommuner och Landsting har avstått från att yttra sig.

Sammanfattning av betänkandet Rättvisans pris (SOU 2014:86)

Uppdraget

Vårt uppdrag har varit att göra en samlad översyn av de utgifter som finansieras genom anslaget 1:12 Rättsliga biträden m.m. Vi har haft att överväga vilka åtgärder som kan vidtas och som kan få en kostnadsdämpande effekt på anslaget. Inom ramen för denna översyn har vi mer specifikt haft i uppdrag att

- se om det är befogat att i någon mån begränsa tillgången till offentlig försvarare och målsägandebiträde för vissa fall,
- överväga en skärpning av reglerna kring återbetalningsskyldighet för dömda,
- föreslå begränsningar av möjligheten att byta offentlig försvarare,
- överväga att justera inkomstgränsen och avgifterna vid rättshjälp,
- föreslå olika nivåer i timarvoderingssystemet för offentliga försvarare och målsägandebiträden,
- föreslå tidsfrister i timarvoderingssystemet för målsägandebiträden,
- föreslå en utökad användning av schablonersättning (taxa) i brottmål och
- föreslå ett timarvoderingssystem för konkursförvaltare.

Våra utgångspunkter

En första utgångspunkt för oss har varit att anslaget syftar till att tillgodose rättssäkerheten för både tilltalade och brottsoffer. I detta ligger att säkerställa rätten till en rättvis rättegång. Systemet ska också bidra till att upprätthålla allmänhetens förtroende för rättsväsendet, vilket är av grundläggande betydelse i en rättsstat. Det är utredningens uppfattning att samhället är skyldigt att efter behov stötta både misstänkta och brottsoffer med kvalificerat rättsligt stöd, både för att skapa balans i processen och för att uppfylla kraven på en rättvis rättegång. Denna uppfattning har i högsta grad präglat våra överväganden. Ytterligare en utgångspunkt har varit att samtidigt pröva alla möjligheter till besparingar, om det inte leder till oacceptabla konsekvenser för den enskilde. Det bör alltid prövas om det är rimligt att staten bidrar till kostnaderna. Inom EU och i övrigt internationellt samarbete har flera rättsakter och konventioner med anknytning till dessa frågor utarbetats. Som exempel kan nämnas EU-stadgan och Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. I det här sammanhanget bör också nämnas Europaparlamentets och rådets direktiv om rätt till tillgång till försvarare i straffrättsliga förfaranden m.m. (2013/48/EU). Sådana dokument har naturligtvis också legat till grund för våra överväganden.

Offentliga försvarare

Samhällets kostnader för offentliga försvarare är betydande och har ökat kraftigt under senare år. Den kraftiga kostnadsökningen kan antas ha flera orsaker. Antalet inkomna brottmål till domstolarna har ökat och målen har ändrat karaktär. Målen har blivit mer omfattande och komplexa. Förhandlingstiden har ökat. Ny teknik har gett upphov till nya brottstyper. Utvecklingen har skapat nya brottsarenor. Fler mål än tidigare är familjerelaterade. Förtursmålen har ökat i antal.

Målutvecklingen i de svenska domstolarna är också en följd av de satsningar som gjorts på rättsväsendet. Allt fler brott anmäls och utreds. Särskilt kostnadskrävande är satsningen på att bekämpa den organiserade brottsligheten, vilket leder till kostnadsökningar. Fler och mer omfattande och komplexa brottmål ställer således krav på ökade försvararinsatser.

Vår slutsats när det gäller kostnadsökningen för offentliga försvarare är att den väsentligen har orsaker som kan ses som ofrånkomliga konsekvenser av brottsutvecklingen och andra omständigheter som inte är hänförliga till det befintliga regelverket. Inget tyder på att de nuvarande bestämmelserna inte i huvudsak tillämpas som avsett. Mot denna bakgrund är det vår bedömning att bestämmelserna om i vilka situationer som en offentlig försvarare ska förordnas är väl avvägda. Några ändringar föreslås därför inte.

För närvarande saknas i lagtext regler om möjligheten att byta offentlig försvarare. Ett byte av offentlig försvarare medför merkostnader när den nya försvararen ska sätta sig in i målet. För andra biträden, t.ex. rättshjälpsbiträden, finns det uttryckliga bestämmelser om byte av biträde. Vi föreslår därför att det införs en uttrycklig bestämmelse om byte av offentlig försvarare. Någon ändring i befintlig praxis i fråga om byte av offentlig försvarare är inte avsedd.

Målsägandebiträden

När det gäller kostnaderna för målsägandebiträden har den procentuella ökningen sedan år 2004 varit större än ökningen av antalet avgjorda brottmål. Ökningstakten har varit kraftig och relativt stabil. Även samhällets kostnader för målsägandebiträden är således betydande. Den kraftiga kostnadsökningen kan även här antas ha flera orsaker. Antalet anmälda brott där målsägandebiträde normalt förordnas har ökat. En ny brottkategori är s.k. nätrelaterade brott med sexuella inslag. I sådana mål, som ofta inbegriper många målsägande, förordnas normalt målsägandebiträden. Målsägandena får numera bättre information om rätten till målsägandebiträde. En del av ökningen under perioden kan förklaras av 2005 års ändringar i sexualbrottslagstiftningen.

Även om det alltså finns förklaringar till kostnadsökningen och ökningen av antalet förordnanden av målsägandebiträden finns också en uppfattning att målsägandebiträde ibland förordnas något slentrianmässigt och att rekvisiten för att förordna målsägandebiträde inte fullt ut beaktas. Det är angeläget att rättsväsendets resurser

koncentreras till sådana situationer där målsäganden har ett reellt behov av biträde. För att påtala vikten av att en ordentlig prövning görs i varje enskilt fall föreslår vi därför vissa justeringar i 1 § lagen om målsägandebiträde.

EMR-reformen har generellt minskat målsägandens behov av stöd vid rättegången i hovrätten. Vi föreslår därför att ett målsägandebiträdes förordnande ska upphöra sedan tiden för att överklaga tingsrättens dom har löpt ut. Om målsäganden begär det eller om det annars finns anledning till det ska det ske en förnyad prövning av om målsägandebiträde ska förordnas i högre rätt.

För att säkerställa att endast för uppdraget lämpliga personer förordnas som målsägandebiträden föreslår vi att det införs en särskild bestämmelse om att rättens tillstånd ska krävas i samtliga fall vid substitution av målsägandebiträden vid huvudförhandling. Rätten kan därmed i det enskilda fallet bedöma om det är lämpligt med substitution.

Inkomstgräns och avgifter vid rättshjälp

Rättshjälp får i dag beviljas personer vars ekonomiska underlag inte överstiger 260 000 kr. Enligt tillgänglig statistik omfattas därmed för närvarande cirka 43 procent av befolkningen av möjligheten att få rättshjälp. När 1996 års rättshjälpslag trädde i kraft förutsattes att inkomstgränsen skulle ses över med jämna mellanrum. Ett lämpligt riktmärke angavs vara att en översyn gjordes med tre års intervall, även om det vid vissa tillfällen kunde finnas anledning att frångå detta. Nuvarande inkomstgräns har gällt sedan år 1999. Mot denna bakgrund föreslår vi att inkomstgränsen för att kunna få rättshjälp höjs till 400 000 kr. Förslaget innebär att cirka 80 procent av befolkningen kommer att omfattas av möjligheten att få rättshjälp.

Vi föreslår ingen ändring av sättet att beräkna rättshjälpsavgifterna. Den som har beviljats rättshjälp ska alltså även fortsättningsvis betala en rättshjälpsavgift som bestäms av kostnaderna för rättshjälpsbiträdet och den rättssökandes ekonomiska underlag. Däremot föreslår vi att det läggs in ytterligare en nivå i avgiftssystemet och att avgiften, liksom minimiavgiften, i de olika nivåerna ändras. Vidare föreslår vi att avdraget för barn vid beräkning av den rättssökandes ekonomiska underlag höjs.

För att möjliggöra en mer effektiv kostnadskontroll föreslår vi att regeringen ger Domstolsverket i uppdrag att undersöka möjligheten att utveckla Rättshjälpsmyndighetens datasystem.

Mål med oerfarna och okvalificerade rättshjälpsbiträden tenderar enligt vad vi erfarit att ta längre tid och dra högre kostnader än mål med erfarna och kvalificerade biträden. Kontrollen av dem som förordnas till rättshjälpsbiträden bör bli noggrannare. Vi föreslår däremot ingen ändring av reglerna om vem som ska kunna förordnas som rättshjälpsbiträde. Syftet att så långt möjligt garantera att rättshjälpsbiträden är tillräckligt kvalificerade bör uppnås genom att de som förordnar biträden gör en noggrannare prövning av bitrådets kvalifikationer.

För att systemet med rättshjälp ska fungera och för att de som har rätt till rättshjälp också ska få det är det viktigt att det regelverk som finns kring avgiftssystemet efterlevs. Domstolsverket och domstolarna bör därför se till att de som vid domstolarna hanterar ansökningar om rättshjälp får relevant utbildning och riktlinjer för hanteringen av sådana ansökningar.

Av författningstekniska skäl föreslås en ändring i 19 § rättshjälplagen. Någon ändring i sak är inte avsedd.

Återbetalningsskyldighet för dömda

Bestämmelserna om återbetalningsskyldighet för dömda tillämpas inte sällan alltför generöst i förhållande till regelverket. Detta medför ökade kostnader för staten. För att förenkla för domstolarna att hantera återbetalningsskyldigheten på rätt sätt föreslår vi att ett systemstöd utvecklas. Frågan om systemstöd bör lämnas till Domstolsverket att utreda.

Vi föreslår därutöver att återbetalningsskyldigheten för dömda ska skärpas på olika sätt. Kopplingen till rättshjälpslagstiftningen bör dock behållas.

Vi föreslår att det införs en miniminivå för återbetalningsskyldigheten för den som döms för brott. Det belopp som den dömda ska återbetala av kostnaderna för offentlig försvarare, och i förekommande fall vissa andra biträden, ska inte understiga 5 000 kr. Beloppet som ska återbetalas får dock aldrig överstiga kostnaderna. Möjligheten att jämka återbetalningen behålls men jämkning ska endast kunna ske till som lägst minimibeloppet. Minimibeloppet ska inte gälla om den dömda vid domen inte fyllt arton år eller om den dömda begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning.

Återbetalningsskyldighet ska också gälla i förfaranden som avser undanröjande av påföljd och ådömande av annan påföljd för brott eller som avser annan åtgärd i fråga om ådömd påföljd.

En särskild bestämmelse föreslås om att en tilltalad ska ersätta staten hela kostnaden för vad som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare, och i förekommande fall andra biträden, i överinstansen om målet förfaller på grund av omständigheter hänförliga till den tilltalade. Detta ska dock inte gälla om den tilltalade haft laga förfall för sin utemål som inte kunnat anmälas i tid eller om målet återupptas.

Återbetalningsskyldigheten för dömda föreslås omfatta även salivprov som tagits för att göra en DNA-analys vid utredning av brott.

Förundersökningsledaren ska informera den misstänkte om vilka bestämmelser som gäller för återbetalningsskyldighet.

Ersättning till offentliga försvarare och målsägandebiträden

Mot bakgrund av kostnadsökningen för offentliga försvarare och målsägandebiträden finns anledning att överväga vilka möjligheter som

finns att hålla kostnaderna nere. En metod för att hålla kostnaderna nere skulle kunna vara att differentiera timkostnadsnormen mellan offentliga försvarare och målsägandebiträden. Likaså skulle kunna övervägas en begränsning i timarvoderingssystemet för målsägandebiträden.

Vår bedömning är emellertid att en differentiering av i timkostnadsnormen mellan offentliga försvarare och målsägandebiträden inte bör införas. Mot att införa en sådan differentiering talar bl.a. risken för att det blir svårare att finna kvalificerade jurister som vill åta sig uppdrag som målsägandebitråde. En lägre ersättning till målsägandebiträden än till offentliga försvarare rimmar vidare illa med den utveckling som i övrigt har skett beträffande stöd till brottsoffer. Det går inte att generalisera ett målsägandebitrådes uppgifter och säga att dessa skulle vara mindre kvalificerade än den offentlige försvararens. Även risken för att en sådan differentiering av timkostnadsnormen skulle äventyra återväxten av humanjurister måste framhållas.

Inte heller bör enligt vår bedömning en begränsning i timarvoderingssystemet för målsägandebiträden införas. En sådan regel passar inte för brottmålsprocessen, som skiljer sig väsentligt från tvistemålsprocessen. I brottmål är det primära intresset att staten ska kunna lagföra personer för brott. Brottmålsprocessen styrs i mycket av åklagaren och den tilltalade. Målsäganden och målsägandebitrådet saknar i många fall inflytande över processen.

Vi har undersökt om det taxesatta området skulle kunna utökas. Vi föreslår att befintlig brottmålstaxa ska utökas till att gälla två tilltalade med samma eller varsin försvarare och/eller två målsägande med samma eller varsitt biträde. En sådan taxa skulle sannolikt leda till kostnadsminskningar för staten eller i vart fall dämpa eventuella kostnadsökningar. En sådan taxa förenklar också hanteringen för domstolarna och biträdena. Vi föreslår att uppdraget att utöka taxan ges till Domstolsverket.

Vi har övervägt om det skulle vara lämpligt att utvidga befintlig taxa till att omfatta heldagsmål, dvs. mål upp till sex timmars huvudförhandlingstid. Vi har dock valt att inte lägga fram ett sådant förslag, framför allt för att de undersökningar som taxan bygger på är mycket gamla och inte återspeglar den förändrade rättsliga miljö som t.ex. införandet av EMR-reformen inneburit. Enligt vår uppfattning kan det dock finnas fördelar med att införa en heldagstaxa.

Vi har övervägt om ett sätt att förbättra kostnadskontrollen i fråga om biträdesarvoden kan vara att beslut om ersättning till dessa kan fattas separat och inte i samband med dom eller beslut i sak. Ersättningsfrågorna skulle därigenom kunna uppmärksammas bättre och få den tid som behövs för en ingående prövning. En sådan ordning har dock vissa olägenheter. Bl.a. kommer hanteringen med nödvändighet att bli mer komplicerad. Mot denna bakgrund har vi bedömt att nuvarande bestämmelser bör behållas.

En effektiv kostnadskontroll är en förutsättning för att kostnaderna för rättsliga biträden ska kunna hållas på en rimlig nivå. Vi har därför övervägt om det finns anledning att utöka statens kostnadskontroll när det gäller de rättsliga biträdenas ersättningar. Vi har övervägt om det finns anledning att låta åklagare yttra sig över ersättningsanspråken i större utsträckning än för närvarande och om skyldigheten att underrätta

Justitiekanslern om utdömda ersättningar bör utvidgas. Vår bedömning är dock att de nuvarande beloppsgränserna för när åklagare ska yttra sig och för när Justitiekanslern ska underrättas om ersättningsanspråk bör behållas.

Ersättning till konkursförvaltare

Ersättningarna till konkursförvaltare har de senaste åren ökat måttligt och har inte varit särskilt kostnadsdrivande på anslaget.

Arvode och kostnadsersättning till en konkursförvaltare är en konkurskostnad som i första hand ska betalas ur konkursboet. Om en konkurs avskrivs enligt 10 kap. 1 § konkurslagen (1987:672) på grund av att konkursboets tillgångar inte räcker till betalning av konkurskostnaderna, får konkursförvaltaren ersättning av staten enligt en särskild konkursförvaltartaxa. Om uppdraget har krävt avsevärt mer arbete än normalt kan ett högre arvode beslutas och betalas ut till förvaltaren. Arvodet följer i dessa fall inte ett timarvoderingssystem med en timkostnadsnorm. I stället ska rätten bestämma en skälig ersättning med hänsyn till det arbete som uppdraget har krävt, den omsorg och skicklighet som det har utförts med samt boets omfattning.

Vi har övervägt om ett timarvoderingssystem för konkursförvaltare ska införas. Enligt vår uppfattning passar inte ett timarvoderingssystem särskilt väl i konkurssammanhang. Förhållandena i konkurserna skiljer sig från andra situationer där rättsliga biträden ersätts med statliga medel. En potentiell fara med att införa ett timarvoderingssystem är enligt vår uppfattning att det skulle kunna få negativa konsekvenser för möjligheten att efterforska brottsmisstankar och återvinningsmöjligheter. Det är inte heller givet att ett timarvoderingssystem i längden skulle innebära en kostnadsbesparing för staten. För konkurshanteringen finns också ett väl utbyggt system för kontroll och tillsyn. Vår bedömning är att ett timarvoderingssystem för konkursförvaltare inte bör införas.

I stället föreslår vi att befintlig taxa utökas till att omfatta 16 timmars arbete och att i taxan ska ingå ersättning för en och en halv timmes tidspillan. Förslaget innebär att fler konkurser än i dag kommer att inrymmas under det taxesatta området. Det kan antas att denna förändring eliminerar den lilla kostnadsökning som ändå ägt rum de senaste åren utan att förändringen leder till de nackdelar som införandet av en timkostnadsnorm skulle kunna innebära.

Ikraftträdande m.m.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den dag regeringen bestämmer.

Vissa övergångsbestämmelser föreslås beträffande förslagen till skärpt återbetalningsskyldighet för dömda och rörande rättshjälp.

Ett genomförande av de förslag vi lämnar kommer sammantaget inte att innebära några kostnadsökningar för det allmänna. Snarare indikerar våra beräkningar ett visst ökat ekonomiskt utrymme, även vid en höjning av inkomstgränsen för rättshjälp. De ekonomiska konsekvenserna är emellertid svårbedömda och bygger på uppskattningar.

Flera av de föreslagna ändringarna kommer att kräva utbildning av och information till personal inom rättsväsendet. Dessa kostnader har bedömts rymmas inom befintliga anslag. Likaså kommer en del av förslagen att medföra vissa utvecklingskostnader för framför allt Domstolsverket.

Om våra förslag genomförs bör de uppskattningsvis medföra en kostnadsminskning inom ramen för anslaget 1:12 Rättsliga biträden m.m. med cirka 16–19 miljoner kr per år, efter avräkning för kostnader för en höjning av inkomstgränsen för rättshjälp. Utan avräkning för kostnader för en höjning av inkomstgränsen kan kostnadsminskningen beräknas till cirka 34 miljoner kr.

Förslagen om en skärpning av återbetalningsskyldigheten för dömda beräknas sammanlagt ge ökade intäkter för det allmänna om cirka 27 miljoner kr. Dessa ökade intäkter tillgodoförs emellertid inte anslaget för rättsliga biträden. Medel som staten får in på grund av återbetalningsskyldighet redovisas nämligen mot inkomsttitel 2811 Övriga inkomster av statens verksamhet.

Om våra förslag genomförs bör de alltså sammantaget medföra besparingar för det allmänna om totalt cirka 43–46 miljoner kr inklusive avräkning för höjd inkomstgräns för rättshjälp. Utan sådan avräkning kan besparingarna beräknas till cirka 61 miljoner kr.

Betänkandets lagförslag

Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken
dels att 21 kap. 6 §, 31 kap. 1 §, 48 kap. 2 § och 49 kap. 5 § ska ha
 följande lydelse

dels att det ska införas två nya paragrafer, 31 kap. 1 a § och 31 kap.
 4 a § av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

21 kap.

6 §⁹

Ett förordnande av offentlig försvarare får återkallas av rätten, om behovet av offentlig försvarare upphör eller något annat giltigt skäl för återkallelse föreligger. Utser den misstänkte själv annan försvarare, *skall* förordnandet återkallas, om det inte skulle uppstå synnerlig olägenhet.

Ett förordnande av offentlig försvarare får återkallas av rätten, om behovet av offentlig försvarare upphör eller något annat giltigt skäl för återkallelse föreligger. Utser den misstänkte själv annan försvarare, *ska* förordnandet återkallas, om det inte skulle uppstå synnerlig olägenhet.

Byte av offentlig försvarare får ske efter särskilt tillstånd av rätten och bara om det finns giltiga skäl. Om byte av offentlig försvarare har skett en gång, får nytt byte ske endast om det finns synnerliga skäl.

En offentlig försvarare får inte utan rättens medgivande sätta någon annan i sitt ställe.

31 kap.

1 §¹⁰

Om den tilltalade döms för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för det som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för kostnaden för *blodprovstagning, blodunder-*

Om den tilltalade döms för brottet i ett mål där åklagaren för talan, ska den tilltalade ersätta staten för det som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare. Den tilltalade ska också ersätta staten för kostnaden att hämta honom eller henne till rätten och för kostnaden för *provtagning och analys av blod, urin och saliv*

⁹ Senaste lydelse 1983:920.

¹⁰ Senaste lydelse 2013:663.

sökning, urinprovstagnning och urinundersökning som avser honom eller henne och som har gjorts för utredning om brottet.

Ersättningsskyldigheten omfattar dock inte kostnader som inte skäligen varit motiverade för utredningen, eller kostnader som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, hans eller hennes ombud eller försvarare som utsetts av honom eller henne. Ersättningsskyldigheten omfattar inte heller det som betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade.

Den tilltalade är inte i annat fall än som avses i 4 § första stycket skyldig att betala mera av kostnaden för försvararen än vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälpen enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Det som sägs i den lagen om kostnad för rättshjälpsbiträde gäller i stället kostnad för offentlig försvarare. Det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned *eller efterges*, om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

Om det belopp som den tilltalade skulle vara skyldig att ersätta understiger en viss gräns som regeringen fastställt, ska han eller hon inte vara ersättningsskyldig.

som avser honom eller henne och som har gjorts för utredning om brottet.

Den tilltalade är, *med undantag för fall som avses i 1 a § och 4 § första stycket*, inte skyldig att betala mera av kostnaden för försvararen än vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälpen enligt rättshjälpslagen (1996:1619). Det som sägs i den lagen om kostnad för rättshjälpsbiträde gäller i stället kostnad för offentlig försvarare. Det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden.

1 a §

Det belopp som den tilltalade enligt 1 § ska ersätta staten för vad som betalats av allmänna medel i ersättning till offentlig försvarare får inte understiga 5 000 kr.

Det belopp som ska ersättas får dock aldrig överstiga kostnaderna för den offentliga försvararen. Det belopp som den tilltalade ska betala får efter nedsättning enligt 1 § fjärde stycket inte understiga 5 000 kr.

Första och andra stycket gäller inte om den tilltalade vid domen inte fyllt arton år eller om den tilltalade begått brottet under

påverkan av en allvarlig psykisk störning. I sådana fall får det belopp som den tilltalade ska återbetala nedsättas eller efterges, om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller personliga och ekonomiska förhållanden.

4 a §

Om den tilltalade i ett mål där åklagaren för talan uteblir från sammanträde för huvudförhandling och överklagandet av denna anledning förfaller, är den tilltalade skyldig att ersätta staten hela kostnaden för vad som betalats av allmänna medel i ersättning till försvarare.

Ersättningsskyldigheten enligt första stycket omfattar dock inte kostnader, som inte skäligen varit motiverade för utredningen, eller kostnader, som vållats genom vårdslöshet eller försummelse av någon annan än den tilltalade, den tilltalades ombud eller försvarare som utsetts av den tilltalade. Ersättningsskyldigheten omfattar inte heller det som betalats i ersättning till en försvarare för utlägg för tolkning av överläggning med den tilltalade.

Det belopp som den tilltalade ska betala får sättas ned om det finns skäl till det med hänsyn till den tilltalades personliga förhållanden.

48 kap.

2 §¹¹

Strafföreläggande enligt detta kapitel innebär att den misstänkte till godkännande omedelbart eller inom viss tid föreläggs ett bötesstraff efter vad åklagaren anser att brottet bör föranleda. Under förutsättningar som anges i 4 § andra stycket får strafföreläggande avse villkorlig dom eller sådan påföljd i förening med böter. Av 5 a § framgår att ett

¹¹ Senaste lydelse 2010:575.

strafföreläggande också får omfatta ett enskilt anspråk som avser betalningsskyldighet. Bilaga 7

Föreläggande av ordningsbot enligt detta kapitel innebär att den misstänkte till godkännande omedelbart eller inom viss tid föreläggs ett bötesstraff efter vad som bestämts enligt 14 §.

Är brott förenat med egendoms förverkande, annan sådan särskild rättsverkan eller särskild rättsverkan i form av avgift enligt lagen (1994:419) om brottsofferfond, ska också denna föreläggas den misstänkte till godkännande. Detsamma gäller kostnad för *blodprovstagning*, *blodundersökning*, *urinprovstagning* och *urinundersökning* som avser den misstänkte och som har gjorts för utredning om brottet. I fråga om sådan kostnad tillämpas bestämmelserna om särskild rättsverkan.

Är brott förenat med egendoms förverkande, annan sådan särskild rättsverkan eller särskild rättsverkan i form av avgift enligt lagen (1994:419) om brottsofferfond, ska också denna föreläggas den misstänkte till godkännande. Detsamma gäller kostnad för *provtagning och analys av blod, urin och saliv* som avser den misstänkte och som har gjorts för utredning om brottet. I fråga om sådan kostnad tillämpas bestämmelserna om särskild rättsverkan.

Är brott förenat med företagsbot ska också denna genom strafföreläggande föreläggas den misstänkte till godkännande.

49 kap. 5 §¹²

En tingsrätts beslut får överklagas särskilt, om tingsrätten i beslutet

1. avvisat ett ombud, ett biträde eller en försvarare eller ogillat ett yrkande om detta,

2. ogillat ett yrkande av tredje man att få delta i rättegången som intervenient eller målsägande eller prövat fråga enligt 13 kap. 7 § om övertagande av ett käromål,

3. förelagt en part eller någon annan att lägga fram skriftligt bevis eller att tillhandahålla föremål för syn eller besiktning eller vid prövning enligt 3 kap. 3 § andra stycket 4 eller 5 tryckfrihetsförordningen eller 2 kap. 3 § andra stycket 4 eller 5 yttrandefrihetsgrundlagen funnit det vara av synnerlig vikt att en uppgift som avses där lämnas vid vittnesförhör eller förhör med en part under sanningsförsäkran,

4. prövat en fråga om utdömande av förelagt vite eller häkte eller om ansvar för förseelse i rättegången eller om skyldighet för någon att ersätta rättegångskostnad,

5. prövat en fråga om ersättning eller förskott av allmänna medel till målsägande eller enskild part eller om ersättning eller förskott till biträde, försvarare, vittne, sakkunnig eller någon annan,

6. prövat en fråga i tvistemål om kvarstad eller annan åtgärd enligt 15 kap. eller i brottmål om häktning, tillstånd till restriktioner enligt 24 kap.

¹² Senaste lydelse 1998:601.

5 a §, en åtgärd som avses i 25–28 kap. eller omhändertagande enligt 28 kap. brottsbalken,

7. avslagit en begäran om biträde eller försvarare eller till sådant uppdrag utsett någon annan än parten föreslagit,

7. avslagit en begäran om biträde eller försvarare *eller avslagit en begäran om byte av biträde eller försvarare* eller till sådant uppdrag utsett någon annan än parten föreslagit,

8. prövat en fråga som gäller rättshjälp enligt rättshjälpslagen (1996:1619) i annat fall än som avses i 5 eller 7,

9. avslagit en begäran om att ersättning till vittne som åberopats av en enskild part *skall* utgå av allmänna medel enligt 36 kap. 24 § andra stycket, eller

9. avslagit en begäran om ersättning till vittne som åberopats av en enskild part *ska* utgå av allmänna medel enligt 36 kap. 24 § andra stycket, eller

10. prövat en fråga enligt 33 kap. brottsbalken om avräkning av tiden för vissa frihetsberövanden.

---

1. Denna lag träder i kraft den dag regeringen bestämmer.

2. Har offentlig försvarare eller annat biträde som påverkar återbetalningsskyldigheten förordnats före ikraftträdandet tillämpas 31 kap. 1 § i sin äldre lydelse.

3. Har offentlig försvarare eller annat biträde som påverkar återbetalningsskyldigheten förordnats före ikraftträdandet tillämpas inte 31 kap. 1 a och 4 a §§.

4. För kostnader för salivprov som tagits för ikraftträdandet tillämpas 31 kap. 1 § och 48 kap. 2 § i sin äldre lydelse.

Förslag till lag om ändring i lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken

Bilaga 7

Härigenom föreskrivs att 19 § lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

19 §¹³

Har någon genom dom, som får verkställas, trots att den inte äger laga kraft, dömts till straff eller annan påföljd för brott och är han eller hon för sådan verkställighet intagen i kriminalvårdsanstalt eller i särskilt ungdomshem med stöd av 32 kap. 5 § brottsbalken, *skall* han eller hon vid fullföljd av talan i målet anses som häktad för brottet. Detsamma gäller i fråga om den som är omhändertagen enligt 28 kap. 11 § brottsbalken.

Vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet angående brottmål *skall*, om inte annat är föreskrivet, i tillämpliga delar gälla, då mot någon, som blivit dömd för brott, vid domstol inleds förfarande, som avser undanröjande av påföljd och ådömande av annan påföljd för brott eller som avser annan åtgärd i fråga om ådömd påföljd; är han eller hon för verkställighet av påföljd intagen i anstalt eller särskilt ungdomshem som avses i första stycket, *skall* han eller hon anses som häktad för brottet. Har offentlig försvarare förordnats för den dömde, *skall ersättning till försvararen alltid betalas av staten*.

Har någon genom dom, som får verkställas, trots att den inte äger laga kraft, dömts till straff eller annan påföljd för brott och är han eller hon för sådan verkställighet intagen i kriminalvårdsanstalt eller i särskilt ungdomshem med stöd av 32 kap. 5 § brottsbalken, *ska* han eller hon vid fullföljd av talan i målet anses som häktad för brottet. Detsamma gäller i fråga om den som är omhändertagen enligt 28 kap. 11 § brottsbalken.

Vad i nya rättegångsbalken är föreskrivet angående brottmål *ska*, om inte annat är föreskrivet, i tillämpliga delar gälla, då mot någon, som blivit dömd för brott, vid domstol inleds förfarande, som avser undanröjande av påföljd och ådömande av annan påföljd för brott eller som avser annan åtgärd i fråga om ådömd påföljd; är han eller hon för verkställighet av påföljd intagen i anstalt eller särskilt ungdomshem som avses i första stycket, *ska* han eller hon anses som häktad för brottet. Har offentlig försvarare förordnats för den dömde, *ska bestämmelserna i 31 kap. rättegångsbalken om återbetalningsskyldighet för den tilltalade gälla*.

---

1. Denna lag träder i kraft den dag regeringen bestämmer.

¹³ Senaste lydelse 2006:893.

2. Har offentlig försvarare förordnats före ikraftträdandet tillämpas äldre bestämmelser

Förslag till lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebiträde

Bilaga 7

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1988:609) om målsägandebiträde

dels att 1 och 4 §§ ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas en ny paragraf, 1 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §¹⁴

När en förundersökning har inletts eller återupptagits ska ett särskilt biträde för målsäganden (målsägandebiträde) förordnas i mål om

1. brott enligt 6 kap. brottsbalken, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde,

2. brott enligt 3 eller 4 kap. brottsbalken, på vilket fängelse kan följa, eller enligt 8 kap. 5 eller 6 § brottsbalken eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott, om det med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkte eller andra omständigheter kan antas att målsäganden har behov av sådant biträde,

3. annat brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och *övriga* omständigheter *kan antas* att målsäganden har ett särskilt starkt behov av sådant biträde.

Målsägandebiträde får förordnas i högre rätt, om åklagaren eller den tilltalade har överklagat domen i ansvarsdelen.

2. brott enligt 3 eller 4 kap. brottsbalken, på vilket fängelse kan följa, eller enligt 8 kap. 5 eller 6 § brottsbalken eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott, om det med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkte eller andra *särskilda* omständigheter kan antas att målsäganden har behov av sådant biträde,

3. annat brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och *andra särskilda* omständigheter *står klart* att målsäganden har ett särskilt starkt behov av sådant biträde.

1 a §

Målsägandebiträdets förordnande gäller, om inte annat följer av 3 §, fram till att tiden för att överklaga en lägre rätts dom har löpt ut.

Målsägandebiträde får förordnas i högre rätt, om åklagaren eller den tilltalade har överklagat domen i ansvarsdelen.

¹⁴ Senaste lydelse 2012:660.

Vid bedömningen ska den högre rätten, förutom vad som anges i 1 §, särskilt beakta om det med hänsyn till att målsäganden ska höras, vad den högre rätten ska pröva i fråga om enskilt anspråk eller något annat särskilt skäl kan antas att målsäganden har behov av målsägandebiträde.

4 §¹⁵

Målsägandebiträde förordnas på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det. Vid förordnandet tillämpas 26 § första stycket rättshjälpslagen (1996:1619).

I fråga om byte av målsägandebiträde *och rätt för sådant biträde att sätta någon annan i sitt ställe* tillämpas 26 § andra *och tredje styckena* rättshjälpslagen.

I fråga om byte av målsägandebiträde tillämpas 26 § andra *stycket* rättshjälpslagen.

Ett målsägandebiträde får inte utan rättens tillstånd sätta någon annan i sitt ställe.

Målsägandebiträdet *skall* entledigas, om det är påkallat med hänsyn till förhållandena i målet eller om det annars finns skäl för det

Målsägandebiträdet *ska* entledigas, om det är påkallat med hänsyn till förhållandena i målet eller om det annars finns skäl för det.

I övrigt tillämpas i fråga om målsägandebiträde rättegångsbalkens regler om rättegångsbiträde

---

Denna lag träder i kraft den dag regeringen bestämmer.

¹⁵ Senaste lydelse 1996:1644.

Förslag till lag om ändring i rättshjälpslagen (1996:1619)

Härigenom föreskrivs att 6, 19, 23 och 38 §§ rättshjälpslagen (1996:1619) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 §¹⁶

Rättshjälp får beviljas en fysisk person vars ekonomiska underlag enligt 38 § inte överstiger 260 000 kr.

Rättshjälp får beviljas en fysisk person vars ekonomiska underlag enligt 38 § inte överstiger 400 000 kr.

Rättshjälp får även beviljas ett dödsbo om det finns synnerliga skäl. I 14 § finns bestämmelser om övergång av rättshjälp till dödsbo.

19 §¹⁷

Den som har beviljats rättshjälp behöver inte betala ansökningsavgift, tilläggsavgift eller expeditonsavgift enligt förordningen (1987:452) om avgifter vid de allmänna domstolarna, ansökningsavgift i mål enligt lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning eller avgift enligt 15 § 1–3 avgiftsförordningen (1992:191).

Den som har beviljats rättshjälp behöver inte betala föreskriven a. ansökningsavgift, tilläggsavgift eller expeditonsavgift vid de allmänna domstolarna, b. ansökningsavgift i mål enligt lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning, eller c. avgift för kopia, avskrift eller utskrift av allmän handling.

Den som har beviljats rättshjälp i en angelägenhet som lett till ett verkställbart avgörande eller i ett mål om verkställighet behöver inte betala ansökningsavgifter hos Kronofogdemyndigheten.

Den som har beviljats rättshjälp behöver inte betala några kostnader för kungörelser i mål eller ärenden vid domstol.

23 §¹⁸

Den som har beviljats rättshjälp skall betala en rättshjälpsavgift som bestäms med hänsyn till kostnaderna för rättshjälpsbiträdet och den rättssökandes ekonomiska underlag enligt 38 §.

Den som har beviljats rättshjälp ska betala en rättshjälpsavgift som bestäms med hänsyn till kostnaderna för rättshjälpsbiträdet och den rättssökandes ekonomiska underlag enligt 38 §.

Rättshjälpsavgiften, som aldrig får överstiga kostnaderna för

Rättshjälpsavgiften, som aldrig får överstiga kostnaderna för

¹⁶ Senaste lydelse 1999:63.

¹⁷ Senaste lydelse 2014:252.

¹⁸ Senaste lydelse 2000:273.

rättshjälpsbidraget, utgör

1. två procent av kostnaderna om det ekonomiska underlaget inte överstiger 50 000 kr,

2. fem procent av kostnaderna, dock minst 500 kr, om det ekonomiska underlaget överstiger 50 000 men inte 100 000 kr

3. tio procent av kostnaderna, dock minst 1 000 kr, om det ekonomiska underlaget överstiger 100 000 men inte 120 000 kr,

4. tjugoprocent av kostnaderna, dock minst 1 500 kr, om det ekonomiska underlaget överstiger 120 000 men inte 150 000 kr,

5. trettio procent av kostnaderna, dock minst 2 000 kr, om det ekonomiska underlaget överstiger 150 000 men inte 200 000 kr,

6. fyrtio procent av kostnaderna, dock minst 5 000 kr, om det ekonomiska underlaget överstiger 200 000 kr.

Avgift för rådgivning utöver en timme *skall* avräknas från den lägsta avgift som anges i andra stycket 2–6.

Är den rättssökande underårig får det beslutas att någon rättshjälpsavgift inte *skall* betalas, om sökandens ekonomiska förhållanden ger anledning till det

Avgiften för dödsbo som beviljas rättshjälpsavgift bestäms efter vad som är skäligt med hänsyn till dödsboets och dödsbodelägarnas ekonomiska förhållanden. Om rättshjälpsavgiften övergår till ett dödsbo beräknas rättshjälpsavgiften med ledning av den avlidnes ekonomiska underlag.

rättshjälpsbidraget, utgör

1. *fem* procent av kostnaderna om det ekonomiska underlaget inte överstiger 70 000 kr,

2. *tio* procent av kostnaderna, dock minst 1 000 kr, om det ekonomiska underlaget överstiger 70 000 men inte 120 000 kr,

3. *tjugo* procent av kostnaderna, dock minst 1 500 kr, om det ekonomiska underlaget överstiger 120 000 men inte 160 000 kr,

4. *trettio* procent av kostnaderna, dock minst 2 000 kr, om det ekonomiska underlaget överstiger 160 000 men inte 200 000 kr,

5. *fyrtio* procent av kostnaderna, dock minst 3 000 kr, om det ekonomiska underlaget överstiger 200 000 men inte 260 000 kr,

6. *femtio* procent av kostnaderna, dock minst 7 000 kr, om det ekonomiska underlaget överstiger 260 000 men inte 330 000 kr,

7. *sextio* procent av kostnaderna, dock minst 15 000 kr, om det ekonomiska underlaget överstiger 330 000 kr.

Avgift för rådgivning utöver en timme *ska* avräknas från den lägsta avgift som anges i andra stycket 2–7.

Är den rättssökande underårig får det beslutas att någon rättshjälpsavgift inte *ska* betalas, om sökandens ekonomiska förhållanden ger anledning till det.

38 §¹⁹

Med ekonomiskt underlag avses i denna lag den rättssökandes beräknade årsinkomst sedan hänsyn tagits till underhållsskyldighet, förmögenhetsförhållanden och skuldsättning enligt andra stycket.

¹⁹ Senaste lydelse 1999:63.

Bidrar den rättssökande till underhållet av barn *skall* den beräknade årsinkomsten minskas med 15 000 kr för varje barn, dock högst 75 000 kr. Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligen ökad eller nedsatt på grund av förmögenhetsinnehav eller skuldsättning eller annan särskild omständighet, skall den beräknade årsinkomsten jämkas genom att skäligt belopp läggs till eller dras ifrån

Närmare bestämmelser om hur det ekonomiska underlaget *skall* beräknas meddelas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer.

Bidrar den rättssökande till underhållet av barn *ska* den beräknade årsinkomsten minskas med 20 000 kr för varje barn, dock högst 100 000 kr. Är den rättssökandes betalningsförmåga väsentligen ökad eller nedsatt på grund av förmögenhetsinnehav eller skuldsättning eller annan särskild omständighet, ska den beräknade årsinkomsten jämkas genom att skäligt belopp läggs till eller dras ifrån.

Närmare bestämmelser om hur det ekonomiska underlaget *ska* beräknas meddelas av regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer.

---

1. Denna lag träder i kraft den dag regeringen bestämmer.

2. Har rättshjälp beviljats eller har ansökan om rättshjälp lämnats in till domstol eller Rättshjälpsmyndigheten före ikraftträdandet tillämpas äldre bestämmelser.

Förteckning över remissinstanserna

Efter remiss har yttrande över betänkandet Rättvisans pris (SOU 2014:86) inkommit från Riksdagens ombudsmän, Svea hovrätt, Göta hovrätt, Hovrätten för Västra Sverige, Solna tingsrätt, Stockholms tingsrätt, Lunds tingsrätt, Malmö tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Sundsvalls tingsrätt, Umeå tingsrätt, Justitiekanslern, Domstolsverket, Rättshjälpsmyndigheten, Åklagarmyndigheten, Ekobrottsmyndigheten, Polismyndigheten, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Barnombudsmannen, Skatteverket, Kronofogdemyndigheten, Stockholms universitet, Lunds universitet, Sveriges advokatsamfund, JUSEK, Brottsofferjouren, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige, Stiftelsen Ackordscentralen, Svensk Försäkring och Sveriges domareförbund.

Bris, Svenskt Näringsliv, Företagarna, Konsumenternas Försäkringsbyrå, Rekonstruktör- och konkursförvaltarkollegiet i Sverige och Unizon har inte kommit in med något remissyttrande. Svenska Bankföreningen har avstått från att yttra sig.

Sammanfattning av betänkandet Ett starkare skydd för den sexuella integriteten (SOU 2016:60)

Vi menar att skärpta krav ska ställas på målsägandebiträdets kompetens och lämplighet. Av lagen ska därför framgå att endast den får utses som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämpad för det aktuella uppdraget. Förslaget lämnas mot bakgrund av att det inte sällan är så att uppdragen som målsägandebiträde ges till relativt oerfarna jurister vid advokat- eller juristbyråer. För att målsägandebiträdet ska kunna utgöra ett stöd för målsäganden, men också för att biträdet ska vara en jämnbördig part med åklagaren och den offentliga försvararen menar vi att det finns anledning att skärpa kraven på målsägandebiträdets erfarenhet och lämplighet i särskilt känsliga mål, som t.ex. vid utredningar om sexualbrott och brott i nära relationer. Det bör särskilt påpekas att det är den domstol som utser målsägandebiträdet som har ett särskilt ansvar för att det biträde som förordnas inte bara uppfyller de allmänna kvalifikationskraven utan också är lämpligt i det enskilda fallet.

Slutligen föreslår vi att rätten för målsägandebiträdet att sätta ett annat ombud i sitt ställe genom s.k. substitution inskränks. Uppdraget att vara målsägandebiträde är – på samma sätt som ett uppdrag att vara en misstänkts offentliga försvarare – ett personligt uppdrag. För att målsägandebiträdet ska kunna vara det stöd för målsäganden som är avsett krävs att personen har förtroende för sitt biträde. Enligt den nuvarande lagstiftningen får ett målsägandebiträde sätta ett annat ombud i sitt ställe så länge detta inte medför en beaktansvärd ökning av kostnaderna i målet. Om substitutionen skulle medföra en sådan ökning av kostnaderna krävs dock rättens tillstånd. För offentliga försvarare krävs däremot alltid rättens tillstånd vid substitution. Det har under utredningstiden kommit till vår kännedom att det är vanligt förekommande att ett förordnat målsägandebiträde sätter en annan jurist i sitt ställe, vilket de drabbade målsägandena har upplevt som mycket negativt. Möjligheten till substitution bör finnas kvar, men inskränkas på så sätt att den överensstämmer med vad som gäller för offentliga försvarare.

Betänkandets lagförslag

Förslag till lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebitråde

Härigenom föreskrivs att 4 § lagen (1988:609) om målsägandebitråde ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Målsägandebitråde förordnas på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det. Vid förordnandet tillämpas 26 § första stycket rättshjälpslagen (1996:1619).

I fråga om byte av målsägandebitråde och rätt för sådant biträde att sätta någon annan i sitt ställe tillämpas 26 § andra och tredje styckena rättshjälpslagen.

Målsägandebiträdet *skall* entledigas, om det är påkallat med hänsyn till förhållandena i målet eller om det annars finns skäl för det.

I övrigt tillämpas i fråga om målsägandebitråde rättegångsbalkens regler om rättegångsbiträde.

Föreslagen lydelse

4 §

Målsägandebitråde förordnas på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det. Till målsägandebitråde får en advokat, en biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan förordnas. Endast den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämpad för det aktuella uppdraget får förordnas.

Byte av målsägandebitråde får ske efter särskilt tillstånd och bara om det finns särskilda skäl. Om byte av biträde har skett en gång, får nytt byte ske endast om det finns synnerliga skäl. Ett målsägandebitråde får inte utan rättens medgivande sätta någon annan i sitt ställe.

Målsägandebiträdet *ska* entledigas, om det är påkallat med hänsyn till förhållandena i målet eller om det annars finns skäl för det.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2018.

Efter remiss har yttrande över betänkandet Ett starkare skydd för den sexuella integriteten (SOU 2016:60) inkommit från Riksdagens ombudsmän, Svea hovrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Stockholms tingsrätt, Jönköpings tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Malmö tingsrätt, Umeå tingsrätt, Justitiekanslern, Domstolsverket, Åklagarmyndigheten, Polismyndigheten, Kriminalvården, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen, Folkhälsomyndigheten, Statens beredning för medicinsk och social utvärdering, Statens institutionsstyrelse, Barnombudsmannen, Södersjukhuset (Akutmottagning för våldtagna), Traumamottagning Elefantens Universitetssjukhuset Linköping, Länsstyrelsen i Stockholms län, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Statens skolverk, Statens skolinspektion, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, Diskrimineringsombudsmannen, Statens medieråd, Uppsala universitet (Juridiska institutionen och Nationellt centrum för kvinnofrid), Lunds universitet (Juridiska institutionen), Göteborgs universitet (Institutionen för socialt arbete), Stockholms universitet (Kriminologiska institutionen), Linköpings universitet (Barnafrid – Nationellt kunskapscentrum), BUP Grinden Barn- och ungdomspsykiatri Stockholms läns landsting, Amnesty International, svenska sektionen, Anhöriga till sexuellt utnyttjade barn (ATSUB), Brottsofferjouren Sverige, ECPAT Sverige, Fatta!, FattaMan, Föreningen Tillsammans, HOPP Stockholm, Kvinnofronten, Kvinnors nätverk, Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter (RFSL), Riksförbundet för Sexuell Upplysning (RFSU), Riksidrottsförbundet (RF), Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (Roks), Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Stödcentrum Humlegården, Svensk förening för sexologi, Svenska Journalistförbundet, Svenska kyrkan, Sveriges advokatsamfund, Sveriges Kvinnolobby, UNICEF Sverige och Unizon.

Yttrande har även inkommit från Centerkvinnorna, Se Sambandet, S-kvinnor, Djurskyddet Sverige och Judex.

Bris, Fredrika Bremer förbundet, FUB För barn unga, och vuxna med utvecklingsstörning, Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar, Riksförbundet Kriminellas Revansch I Samhället, LSU-Sveriges ungdomsorganisationer, RFSL Ungdom, Riksföreningen Stödcentrum mot incest, Riksorganisationen Män för Jämställdhet, Rädda barnen, Röda korset, Scouterna, Svenska föreningen för barn- och ungdomspsykiatri, Sveriges domareförbund, Terrafem, UN Women Sverige och World childhood foundation har inte kommit in med något remissyttrande. Statens beredning för medicinsk och social utvärdering, Skolverket, Svenska Journalistförbundet och UNICEF har avstått från att yttra sig.